

Ulrich Libbrecht

Een
glimlach
uit het
Oosten

Dauidsfonds/Leuven

ULRICH LIBBRECHT

Een glimlach uit het Oosten

Liber amicis

Dauidsfonds/Leuven 2000

ISBN 90-5826-064-X

*Waar Herakleitos om weent,
Demokritos om lacht*

Opgedragen aan

**Marc Verstraeten, mijn groene gids
in de Vlaamse Ardennen, uit dank
voor 70 jaar vriendschap**

**en aan Annemie
het hart van het huis
op de Kluis**

**Henri Velghe
de trouwe wandelgezel
langs zoveel wegen,**

**en in herinnering aan Lieve
de goedheid die voorbijkwam**

De humor is het kenmerk van de ernst

Inhoud

Voorwoord	5
Melchior en Balthasar	7
De kikker in de put	9
De wijzen uit het Oosten	11
Een kleine filosofie	18
Het tao van de natuur: taoïsme	27
Het licht van Azië: het boeddhisme	35
Yoga	45
Ch'an-Zen	48
Een paar simpele slotgedachten	55

Voorwoord

‘Nog even voor het slapengaan’

(Alice Nahon)

Ik ben een septuagenarius geworden. Dit betekent dat er een wanverhouding begint te ontstaan tussen mijn verleden en mijn toekomst. Daarom moet ik me stilaan klaarmaken ‘voor het slapengaan’, en proberen nog even de dingen van de dag op te ruimen. Laten we de dag alvast maar prijzen: ‘De avond is nabij’.

Gedurende mijn kort en rommelig bestaan, ben ik op zoveel plaatsen in Vlaanderen een beetje *Oosterse wijsheid* gaan verkondigen. Van obscure zolderzaaltjes in een eenzaam polderdorp tot in het casino van Blankenberge (met z’n pluchen zetels), van Lommel in het verre Limburg tot het godvergeten Proven, van ’t stad aan het Scheld tot Zulzeke in de Vlaamse Ardennen (om mij te beperken tot een tweetal metropolen), van mijn geboortedorp Avelgem (aan de meer bescheiden Schelde) tot Niel bij As, evenals in Lapscheure, Lotenhulle en Pulderbos en zoveel andere toponymische parels aan Vlaanderens kroon, ja zelfs bij de trappisten van Westvleteren en bij de ‘trappisten’ van Otegem...

Op honderden plaatsen heb ik een beetje oosters stuifmeel laten drijven in het Vlaams ‘geluchte’ (ik kom uit het Streuvelsland...) in de hoop dat het bij enkelen tot op de stamper van hun ziel zou doordringen. Nu de tijd gekomen is om stilaan mijn stembanden aan banden te leggen en mij op het eeuwig verschiet voor te bereiden dacht ik dat het niet zou misstaan mijn verhaal, zoals ik het zo dikwerf heb uitgesproken, te boekstaven. Niet omdat het ding eeuwigheidswaarde heeft – wat heeft er dat nu nog? – maar omdat het bij enkele lezers nog een verre herinnering zou kunnen oproepen aan een glimlach om ernstige dingen: humor op smaak gebracht met een vleugje weemoed. We kunnen net zo goed lachend doodgaan als wenend: de prijs is dezelfde.

Men heeft mij wel eens verweten dat ik het gemakkelijk kan zeggen, maar dat ik dat weer compenseer door het moeilijk te schrijven. Dat zal wel waar wezen, maar de oude spreuk dat de woorden vliegen en de geschriften blijven zal er zeker niet vreemd aan zijn. Bovendien kan een stem nog altijd meer dan ‘een schrijfmachine’, omdat het hart erin mag meetrillen. Daarom heb ik deze keer geprobeerd te schrijven zoals ik het zo dikwijls in al zijn volkse eenvoud verteld heb.

Ik heb dit boekje niet geschreven voor de heren van de literatuur of voor de filosofen, maar voor de vrienden. Als een simpele herinnering aan mooie dagen. Het hoeft dan ook niet met objectieve criteria beoordeeld te worden door mensen die mij niet gekend hebben. Dit is een simpel *liber amicis*, een boek voor de vrienden die mij genegen zijn. Zij zullen de geschreven woorden niet afwegen op het schaalteje van hun verfijnde smaak, maar zullen in hun herinnering nog eens de stem horen van iemand, die zich zijn leven lang ingezet heeft

om een beetje bescheiden wijsheid te verspreiden in deze tijd van postmodernistisch nihilisme.

Neem het boekje ter hand, waarde lezer, laat je onderuit zakken, en lees niet te veel met je kritisch verstand. Gun je hart ook wat. Alleen ernstige mensen lachen ook eens graag om de dingen, en nog het liefst om hun eigen ernst.

Zulzeke, Vlaamse Ardennen

*Melchior en Balthasar
kwamen uit het Oosten,
kwamen uit het Oosten;
Melchior en Balthasar
kwamen uit het Oosten,
met de vriend Gaspar*

Ik ben een sinoloog. Dit is iemand die met China zijn brood probeert te verdienen. Herhaaldelijk vragen de mensen mij hoe het mogelijk is zich met iets bezig te houden waarvan men zelfs de naam nog niet deftig kan uitspreken. Want waarom zeg je niet chinoloog? Mijn antwoord verbaast hen altijd lichtjes: 'Waarom zeg jij niet chinaasappel?' In de zeventiende eeuw gebeurde alles in het Latijn. Dat Latijn heeft echter geen ch-klank. En toen men in contact kwam met China noemde men dat van meet af aan: Sina. Ook in het Nederlands sprak men van Sina en Sineesch. En toen dat oranje appeltje, waarvan die goeie Sint je elk jaar weer probeert wijs te maken dat het uit Spanje komt, ook bij ons bekend raakte, wisten alleen de Hollanders – die altijd alle kusten onveilig hebben gemaakt – waar het daadwerkelijk vandaan kwam. Ze noemden het – heel logisch – het appeltje van China, de Sina's appel of Sinaasappel. Ook zijn kleine broer, het mandarijntje, bewaart de herinnering aan zijn komaf. Misschien is dit voor velen een eerste belangrijke stap op het veld van de sinologie, maar er is toch nog iets meer.

Ik ben ook emeritus. Ik ben oud en gepensioneerd. Aan de universiteit kunnen we weinig dingen op een eenvoudige wijze zeggen – de gewichtigdoenerij zit ons heel waarschijnlijk in de genen – en daarom hebben wij het over *emeritaat*. Vaak houd ik er zo van die etymologieën voor huis-, tuin- en keukengebruik op na. Ik stel me dan graag voor dat emeritus afgeleid is van : e-, buiten, en merite, verdienste. Het duidt dus iemand aan die buiten vliegt omdat hij genoeg verdiend heeft...

Ik ben dus eigenlijk een aan de dijk gezette sinoloog. Bovendien ben ik geboren in Avelgem, een feit waarvoor ik niet kan verantwoordelijk gesteld worden, maar *'t'en zal mij niet spijten.'* Dit zou niet bepaald belangrijk zijn, mocht er niet het feit zijn dat Geraard Vermeersch vele jaren geleden een geestig verhaal over dit dorp geschreven heeft (de Kwaremont die open lag, je weet wel...). Het woord Avelgem lokte steeds weer een 'dedju, dedju' uit bij het cartografisch genie dat de auteur op dit stukje Ronde van Vlaanderen had aangesproken om hem uit te leggen hoe hij mijn geboortedorp moest bereiken. Heel lang heb ik mijn geboorteplaats aan de voorzitter van allerhande culturele verenigingen in Vlaanderen niet willen verraden, omdat er tijdens zijn inleidend woord toch wel weer iemand vanuit de zaal 'dedju-dedju' meende te moeten roepen.

Het doet me denken aan een ander inleidend woord dat ik in Hasselt mocht ondergaan. Ik had mij *derwaarts* begeven om voor een damesvereniging het woord te voeren. Terwijl de voorzitter haar degelijk voorbereid inleidend woord voorlas, stond ik, zoals gebruikelijk, een beetje te dommelen. Inleidende woorden zeggen immers allemaal

hetzelfde, en worden zo vervelend als een paternoster. Maar die keer schrok ik bepaald wakker. De inleidster had immers ergens een Chinese spreuk opgescharreld, waarmee ze aan de goegemeente wilde duidelijk maken dat er weldra een heuse specialist aan het woord zou komen. En, dat zij – edoch – ook niet helemaal onkundig was in deze aangelegenheden. Het had haar wellicht een halve morgen zoekwerk gekost, maar het resultaat was indrukwekkend, zelfs verbijsterend. Ik hoorde haar zeggen: ‘In een wijs Chinees boekje (toen keek ik nog niet op, want er zijn geen andere Chinese boekjes) heb ik dit gelezen: *‘hij die weet spreekt niet, en hij die spreekt weet niet’*. En ik moest er nog aan beginnen! Sindsdien heb ik mij de gewoonte toegemeten, iedere inleider (of inleidster...) te bedanken die de spreuk niet gevonden heeft.

De kikker in de put

De grote Chinese denker Tsjwang-tse heeft ooit gezegd: 'Hoe kan je aan een kikker die op de bodem van een put leeft de grootheid van de oceaan beschrijven? Hij zal je niet begrijpen.' Stel je een diepe waterput voor, waarin een zielsgelukkige kikker leeft in een boeiende wereld die zich uitstrekt van dit muurtje tot dat muurtje. Kijkt hij reikhalzend omhoog, dan ziet hij ginder aan het eind van zijn put nog een klein blauw cirkeltje, waarvan hij uiteraard denkt dat dit de gehele hemel is. Tsjwang-tse gaat verder en zegt: 'Hoe kan je aan een insect dat alleen maar 's zomers leeft, uitleggen wat de schoonheid van sneeuw en ijs is, het zal je niet begrijpen. Hoe kan je aan een geborneerde geleerde uitleggen wat het mysterie van dit bestaan is, hij zal je niet begrijpen.'

Met de kikker bedoelt de auteur de mens die zich behaaglijk opsluit in zijn eigen kleine wereldje, waarin hij zich geborgen voelt en dat voor hem geen geheimen inhoudt. En is hoog daarboven aan de grens van zijn wereld niet zijn eigen beschermende godsdienst? De enig ware, waarnaast geen andere bestaat, tenzij die waarvan hij weet: zo leren de ketters, edoch ze dolen? Net als voor het insect, reikt de zomer van het leven de waardecriteria van zijn hele leven aan: jeugd, gezondheid, kracht en schoonheid... Maar hoe kan je daarmee nog waarde aan de herfst en de winter van het bestaan toekennen? En een geleerde die alleen binnen de smalle grenzen van zijn nooit volprezen rationaliteit beweegt, kan niet ervaren dat we in feite ingebed zijn in een groot mysterie.

Laten we even de put van de kikker verlaten en ons proberen te realiseren hoe groot en weids de oceaan van het leven is. Toen ik nog een kleine jongen was, leefden velen onder ons in een dorp, waarvan de grenzen ook meteen de grenzen van de wereld waren: in het volgende dorp woonde al een onbetrouwbaar soort volk, waarmee we niet al te veel omgang wilden hebben; nog een dorp verder leefden je reinste heidenen. En nog een dorp... Neen, dat wisten we niet meer liggen. Zo leefden wij in onze diepe put zonder veel verbinding met de rest van de wereld. Uiteraard wisten wij over verafgelegen landen zo goed als niets. Ik althans heb in de lagere school niet veel meer geleerd dan dat er drie soorten heidenen zijn: zwarte (waarvan wij op de kermis een exemplaar konden bekijken), gele (waarvan we er nooit een gezien hadden: er waren immers (nog) geen Chinese restaurants) en rode (waarvan we niet begrepen wat daar rood aan was). Deze moesten op de koop toe zo snel mogelijk tot de beschaving én in de schoot van de ene moederkerk (voor ons waren het identieke begrippen) gebracht worden. Aan deze onderneming werden wij geacht onze bijdrage te leveren. Ze bestond erin dat wij twee dingen moesten sparen: postzegels en zilverpapier. Ik heb nooit begrepen wat ze er mee deden. En vermits zilverpapier in onze kinderjaren alleen rond chocolade te vinden was, hebben wij wel eens een offer moeten brengen om onze bijdrage aan de voortplanting des geloofs te kunnen afleveren.

Bovendien was de wereld in onze jeugd helemaal geen informatiesnelrein, zelfs nog geen gezapig puffend boemeltreintje. Als er in de wereld iets gebeurde, wisten wij pas na verloop van tijd dat er alweer ergens oorlog (geweest) was: toen er oorlog was in Abessinië,

wisten de meeste mensen niet waar dat wel mocht liggen – en ik weet het eigenlijk nog niet zo best – (al zongen we duchtig mee van: de negus is gevluht, met een tandem zonder lucht (licht)). En toen in 1940 in de krant stond: *'de Bosporus in de brand'*, vertelde men in mijn straat dat de Bosporus in brand stond. Nu weet iedereen alles.

Dit geeft echter ook aanleiding tot een andere ethische reflex op de samenleving. Anders dan dit voor ons, kikkers in de put, het geval was. Ik ben een fervente tuinier: ik kweek al mijn groenten zelf. Maar ik heb ook een stel kleinkinderen, en wanneer ze op bezoek komen, wijst hun moeder mij er onmiddellijk een paar als hulpkrachten aan. Alle grootvaders kennen ongetwijfeld de hulp die je dan mag verwachten: de lieverds trappen overal op, maken putten waar het niet nodig is, gooien het alaaam voor je voeten... Maar ik ben altijd een positief denker geweest en ik profiteer van de gelegenheid om enigszins goed te maken wat ouders nu eenmaal altijd verwaarlozen, namelijk de opvoeding van die kinderen. En met een zekere gewichtigheid, grootvaders eigen, zeg ik tot mijn kleinzoon van zes jaar: 'Weet jij', - dan moet je een tijdje wachten, anders luisteren ze niet; als er niets meer volgt kijken ze op, veronderstellend dat je intussen misschien overleden bent – 'Weet jij dat toen je grootvader klein was, er nog geen tv bestond?' 'Neen,' antwoordt hij, 'en waar keken jullie dan naar?' En toen ik een tijdje later mijn levenslessen voortzette en hem vroeg of hij wist dat wij geen telefoon hadden, vroeg hij: 'En hoe belden jullie dan?' Ik dacht toen: waarvoor hebben wij aan de universiteit al die dikke gewichtige boeken nodig als een kindermond het zo goed kan formuleren: wij waren in onze kinderjaren niet geïnformeerd. Maar nu weet iedereen alles.

De wijzen uit het Oosten

Vaak vragen de mensen mij hoe ik, ooit begonnen als leraar wiskunde, op die gekke idee gekomen ben mij met oosterse zaken onledig te gaan houden, op een moment dat hiervoor weinig belangstelling bestond, en sinologen, japanologen of indologen als exoten beschouwd werden. Ik antwoord hen dan steevast dat ik dat, als alle goede dingen in mijn leven, aan mijn moeder te danken heb. Ze bekijken me dan wat verbaasd en veronderstellen al dat ik mijn moeder uit het Verre Oosten heb geïmporteerd. Dat is natuurlijk niet zo, want mijn moeder was een brave boerendochter uit West-Vlaanderen. Ik laat het vraagteken dan met opzet een beetje in de lucht zweven, en dan zeg ik: ‘Van toen ik nog een kleine jongen was, begon mijn moeder ieder jaar opnieuw, zo rond Kerstmis, te zingen over de wijzen uit het Oosten.’ Dat is waarschijnlijk het begin van mijn hele carrière geweest, al wist ik toen niet waar *het Oosten* lag en nog veel minder wat wijzen waren, maar een en ander zal in mijn onderbewuste blijven natrillen zijn, en heeft zich later op mijn wiskundig bestaan gewroken. Mijn antwoord is uiteraard geïnspireerd door de fameuze drie wijzen die men voor de plechtige gelegenheid van Kerstmis uit het Oosten heeft laten aanrukken. De schuldige is natuurlijk de evangelist Matteüs, de enige van *de vier* die de wijzen in zijn verslag opgenomen heeft en hen naar Betlehem laat komen om het feest wat luister bij te zetten. Tijdens het vragenkwartiertje – dat vervelende nagerecht waarmee men vermoeide sprekers nog een beetje pest voor ze naar huis kunnen – vroeg iemand mij eens waarom die drie wijzen nu eigenlijk uit het Oosten kwamen. Nu weet je wellicht dat professoren niet alles weten, maar dat ze dit meestal zo handig weten te verbergen in ingewikkelde antwoorden. Zodanig zelfs dat niemand het echt voelt dat ze het eigenlijk niet weten. Maar ik heb toen, heel eenvoudig, geantwoord dat het waarschijnlijk alleen maar was omdat ze er in het Westen geen drie meer konden vinden. Maar intussen zit de mensheid, nog steeds door de schuld van de voornoemde Matteüs, met de idee opgezaald dat *het Oosten* veel wijzer is dan *het Westen*. De naïevelingen onder ons denken waarschijnlijk zelfs dat de wijzen ginds in bosjes langs de straten lopen. Maar ik ben daar te vaak geweest om er het mijne van te denken: ik vind *het Oosten* niet wijzer dan *het Westen*. Ik heb zelfs, toen ik in het Oosten was, vaak gedacht: waar zouden ze zich toch bevinden, die drie wijzen? Ik zou met twee trouwens al best tevreden geweest zijn.

Laten we dus deze idee maar opzietten en eerst een beetje dankbaarheid betonen aan onze eigen beschaving, die toch ook veel goede dingen gerealiseerd heeft. Ik moet dan gewoon maar even denken aan mijn eigen grootvader, die een kleine boer was uit de zandstreek in West-Vlaanderen. In de vorige eeuw was er geen cent te verdienen (de varkens hebben ze blijkbaar pas later uitgevonden...). De brave man heeft, toen hij trouwde, een kruis onder zijn trouwakte gezet, niet om zijn geloof te belijden, maar omdat hij zijn naam niet kon schrijven. Vele mensen denken al direct dat ik maar van kleine komaf ben. Ze hebben gelijk. Anderen menen echter dat de erfelijkheid hier toch een behoorlijk rare sprong gemaakt heeft. Maar die hebben ongelijk, want mijn grootvader is nooit naar school geweest, en kon er zich dus ook nooit bewijzen. Want waarvoor liep zo een kleine boer erbij

in die tijd? Die moest tegen Sint Jan de pacht bij mekaar krijgen voor het kasteel, en daarvoor waren letters van geen nut. Nu moet ik mij goed realiseren dat ik, mocht ik mijn grootvader geweest zijn, dat kleine boertje geweest was, zonder enige mogelijkheid om iets van mijn leven te maken. Dat wij uit deze materiële en intellectuele armoede ontsnapt zijn, hebben wij tenslotte niet te danken aan de wijsheid uit het Oosten, maar aan het feit dat wij ons westers verstand hebben gebruikt. Daarom ben ik geen sinofiel en weet ik maar al te goed de waarde van mijn eigen wereld te appreciëren. Maar dat betekent nu ook weer niet dat mijn wereld de beste aller werelden is. Ik stel immers toch ook vele schaduwkanten vast: de toenemende misdadigheid en onveiligheid, het groeiend aantal zenuw- en geestesziekten, de milieuproblemen, de vervreemding in de grootsteden, de schrijnende onrechtvaardigheid... Nu kun je hierin twee houdingen aannemen. Men kan zich tot de schare der optimisten rekenen, die zeggen dat dit allemaal tot de groeicrisis behoort, dat dit wel weer vanzelf voorbijgaat. Ze voegen er meestal gewichtig aan toe dat we nu eenmaal op het keerpunt der tijden leven. Dit is natuurlijk omdat ze er zelf bij zijn. Wat zou het dan anders wezen dan het keerpunt der tijden, nu er zulk gewichtig creatuur onder ons is opgedoken?

Ik reken mezelf veeleer tot de andere groep die zegt dat het allemaal niet slecht is, maar dat het wellicht te eenzijdig is. Daardoor ontstaat wat Freud in zijn tijd al noemde: *das Unbehagen in der Kultur*. Dit onbehagen is vaak zo groot dat men het eenvoudiger vindt gewoon tegen alles te zijn. Het doet me denken aan die wonderlijke bijstelling die ik ooit in Leiden bij een doctoraatsthesis las: de gewoonte om bij betogingen de achterkant van de spandoeken niet te beschilderen heeft als gevolg dat de meeste betogers niet meer weten waarom ze deze keer meelopen.

De weg naar het Oosten

Velen denken dat, als het heil niet uit het Westen komt, het dan maar uit het Oosten moet komen. Maar dan ontstaat het probleem: hoe moet je je een weg naar dat Oosten banen? De meesten schrijden in hun aangeboren argeloosheid naar de boekhandel. Er zijn immers zoveel van die mooie boekjes over het Oosten op de markt. Ik heb er zelf vijftientig jaar geleden ook al eentje geschreven. Nu vind ik dat vooral de kaft ervan geslaagd is. Maar goed, men schaft zich zo'n dingetje aan, en met de wijsheid onder de arm en een ietwat te jeugdige tred die je je kunt permitteren als je de wijsheid aan boord hebt, huppelt men naar huis, men nestelt zich onder de schemerlamp... En nu maar eens lekker de oosterse wijsheid over zich laten vloeien.

Maar ik weet precies wat er zal gebeuren. Op bladzijde één is men zielsgelukkig: wat een wondere taal, rijke beeldspraak, diepzinnige gedachten... Het geld is echt goed besteed. Maar op bladzijde vier wordt al een eerste keer gegeeuid. Het klinkt immers wel allemaal mooi, maar wat betekent het eigenlijk? En de meeste van dergelijke boekjes verhuizen met het leesbriefje op bladzijde twaalf naar de boekenplank waar ze dan het einde der tijden

staan te verbeiden. Er was eens een dame die daartegen in het vragenkwartiertje – we hebben het er al over gehad –, protesteerde en zei dat ik mijn publiek veel te hoog aansloeg. Zij had immers ook zo'n boekje, het stond haar nu al vijf jaar van op de boekenplank toe te grijnzen, en zij weet dat het leesbriefje op bladzijde vier zit. Ik heb haar toen geantwoord: 'Mevrouw, dat is geenszins omdat u te dom is, wie zou nu zoiets durven denken? Dat is gewoon de schuld van de kerels die zulke boeken schrijven.' En er zijn overigens maar twee soorten die zich daarmee onledig houden. De eerste zijn de oosterlingen. Ik weet uit ervaring dat, wanneer een oosterling iets *uitlegt*, hij het meestal *inlegt*. Sommige Indiërs zijn daar grootmeesters in: na vijftwintig bladzijden uitleg weet niet alleen jij niet meer waarover het gaat, maar zichzelf weten het blijkbaar ook niet meer zo goed. En ze blijven maar doorbomen tot ze van die dikke Baghwanachtige schrijfsels bij mekaar hebben. De tweede soort zijn de geleerde professoren van bij ons. En voor deze lui is de grootste bekommernis, de dwaze gemeente laten bevroeden hoe geleerd zij wel zijn. Of er ook nog iemand iets van begrepen heeft lijkt volkomen bijkomstig. Ik verdenk er sommige collega's eigenlijk van dat ze maar over zichzelf tevreden zijn, wanneer niemand iets begrepen heeft van wat ze verteld hebben. Dit zal je echter gedurende dit verhaal niet overkomen. Als je dus in een onbewaakt ogenblik in het nirvana zou vergleden zijn, dan wordt dat na afloop niet op je verhaald: het eindigt echt niet met een examen. Mochten jullie echter allemaal in slaap gevallen zijn, dan ken ik een eenvoudig oosters middel om je ineens allemaal weer wakker te krijgen. Een westerling zou op de tafel bonken, met de bel rinkelen, beginnen te schreeuwen... Ik, oosterse wijze, zal echter één minuut zwijgen: dan ben je het vertrouwde achtergrondgeruis kwijt. En daar wordt een mens wakker van. Ik verzeker je dat mijn verhaal eenvoudig zal zijn. Dit betekent nu ook weer niet dat ik zal proberen je appels voor citroenen te verkopen. Laat me eerlijk zijn: ik zal je maar kleine citroentjes verkopen. Wie de dikke knollen begeert, zal zich naar de universiteit moeten begeven. Maar je bent gewaarschuwd: dit is de enige plaats op aarde waar je voor oosterse wijsheid *gebuisd* kunt worden.

Europa: hart van de wereld?

Laten we ons eerst even bezinnen over datgene wat ons het meest verhindert enig begrip voor de oosterse levensbeschouwingen op te brengen: het eurocentrisme. Wij stellen ons graag voor dat al wat waarde heeft in de wereld van bij ons komt en moet komen. Alle anderen beschouwen we als achterlijken, onderontwikkelden, primitieven, barbaren... Daarbij leggen we er de nadruk op dat we absoluut geen racisten zijn, maar cultureel superieur zijn we ongetwijfeld: wij hebben de geschiedenis geschreven, wij hebben de wetenschap uitgevonden, wij hebben het enig juiste economische systeem ontworpen, wij hebben de ware religie, wij alleen hebben filosofie, daarbij lekker vergetend dat wij in onze koloniale expansie – waar we nota bene in onze geschiedenisboeken zo trots op zijn – de hele wereld getiranniseerd hebben, culturen vernietigd hebben, landen bestolen, religies gebroken, slavernij bedreven, genocide gepleegd... Een eindeloos verhaal. We kunnen ons

toch verheugen in mooie theorieën over mensenrechten, naastenliefde, sociale rechtvaardigheid, pax americana? Uitpuilende bibliotheken vol van onze hoge idealen. Maar als ik de geschiedenis – niet de vervalste nationale, wel de kritische – er op nalees, schaam ik me bijwijlen dood tot zo'n beschaving te behoren. Geschiedenis gebruiken we echter niet langer om te onthouden, maar om te vergeten. Het geïdealiseerde beeld dat we belijden in politieke manifesten, verkondigen van preekstoelen en plechtige voordragen in kerstboodschappen, moet de echte geschiedenis met de mantel der vergetelheid bedekken.

Europa is niet het middelpunt van de wereld. Een boloppervlak heeft geen middelpunt, alles is er middelpunt. Dat zal de wereldburger van de toekomst zich goed moeten realiseren: een zwaartepunt is geen middelpunt, en het zwaartepunt van de wereld verschuift, en zal eenmaal in het Verre Oosten liggen. Dan zal Europa nog alleen een historische herinnering zijn, een stuk industriële archeologie. Tenzij, tenzij we de boodschap van Erasmus begrijpen: *ego mundi civis*, ik burger van de wereld. Maar eigenlijk zegt Erasmus: *ego mundi civis esse cupio*, ik verlang een burger van de wereld te zijn. Dit wil zeggen dat wereldburgerschap geen onderwerp is van een plechtige verklaring, maar een proces waaraan we onszelf moeten onderwerpen. Je staat immers niet op een zonnige morgen op als *mundi civis*, om de dag te beëindigen met het *Alle Menschen werden Brüder*: men moet er hard en gestaag aan werken.

De eigenheid van culturen

De lach is het kenmerk van de ernst. Wanneer je een Chinees met zijn eetstokjes in zijn kommetje ziet rondscharrelen om daar aan zijn nooddrift (waar zijn onze mooie catechismuswoorden toch naartoe?) tegemoet te komen, dan heb je neiging om te denken: kijk toch eens, hoe primitief. Die Chinezen zijn nog niet eens in staat geweest deftig eetgerief (dat is uiteraard het onze) uit te vinden; welke beschaafde mens eet nu met stokken? Dit berust meestal in eerste linie op een persoonlijke ervaring, op een verschijnsel dat mij goed bekend is. Wanneer je in een bui van jeugdige overmoed – het kan je trouwens op elke leeftijd overvallen – naar een Chinees restaurant trekt, en ik toevallig aan de tafel naast de jouwe zit, handig met de stokjes manoeuvrerend, dan denk je waarschijnlijk: wat die ouwe kan, dat moet me ook lukken. Je roept er dus de ober bij en vraagt hem – zelfbewust – ook om de stokjes. Maar wees gewaarschuwd: in de regel zullen de Chinezen het deftig eetgerief meeritsen, wanneer ze je met een buiging de bestelde stokken overhandigen. Ik kan hen best begrijpen. Als je te veel experimenteert moeten zij het na afloop toch maar mooi afwassen. Daar zit je dan verweesd aan de stokken overgelaten. Als je dan na een kwartier rondscharrelen nog altijd niets binnen hebt, wordt het je kregelig te moede. Ik herinner me een officieel bezoek aan China met een delegatie geleerde heren van de universiteit. Officiële delegaties moeten uiteraard ook officiële diners ondergaan. Daar is natuurlijk geen *deftig* eetgerief te onderkennen, daar liggen alleen maar mooie zwartroodgelakte stokken. Nu waren er bij het gezelschap verscheidene geleerden die weliswaar bedreven waren in

allerlei duistere wetenschappen, maar niet in het eten met stokken. Ik zie voor mijn ogen nog een groot encyclopedisch geletterde die bezig was in zijn kommetje een glibberig ding te achtervolgen. Hij had al drie *toeren* afgelegd en had nog steeds niets beet. Maar plots lukte het, daarbij een soort indianenkreet slakend. Ik wist dat het nu nog moest gebeuren: het glibberige ding zou nu nog een kleine afstand door het luchtruim afleggen, en toen gebeurde wat niet hij, maar ik wel verwacht had: de stokken gleden over mekaar, en het ding kwam terecht waar het helemaal niet gewenst was, met name op zijn knieën. Ik hoor hem nog altijd grommen. Achterlijke domme Chinezen, waren het. Konden ze nu echt niets anders uitvinden? Een comparatief filosoof (zoals ik mezelf wel eens in een bui van intellectuele overmoed noem) moet echter steeds het verhaal vanuit het standpunt van de andere bekijken. Ik vroeg eens aan een Chinees: ‘Wat vind je van onze manier van eten?’ En hij antwoordde: ‘Als ik het mag zeggen zoals ik denk, ik vind het nogal barbaars.’ Ik was natuurlijk in mijn eurocentrische wiek geschoten, en vroeg: ‘Wat is daar nu barbaars aan, wij eten toch uitermate deftig en gebruiken daartoe zelfs een hele batterij tuigen (dat Louis Quatorze nog met zijn handen in de potten zat te graaien vergeten we maar liever)?’ Waarop hij wedervoer: ‘Wij, Chinezen, mogen er niet aan denken dat jullie met die ijzeren, snijdende en puntige dingen voortdurend aan je mond zitten. Bovendien, waar jullie mee eten, is toch geen eetgerief, dat zijn toch wapens?’ Ik denk dat het in oorsprong wapens waren. Wanneer een of andere Hagar zijn rosbief wilde snijden, trok hij zijn dolk en sneed er een paar lappen af. Voor Chinezen is er niets barbaarser dan messen op tafel leggen. Een beschaafd mens doet zo iets niet.

En nu komt de cruciale vraag: wat is de norm, wat is normaal, wat is normatief? Het antwoord is eenvoudig: als je thuis bent, het jouwe. Als je in China bent, het hunne. Als je je niet wil aanpassen, dan blijf je maar beter thuis. Want de Chinese cultuur is veel ouder dan de onze en heeft een complex geheel van omgangsvormen ontwikkeld. De Chinezen schrijven al van 1500 vóór Christus, waar waren wij dan? Om dat te weten moeten we terug naar mijn lagere school. Wij hadden voor de oorlog al gekleurde geschiedenisplaten (wat een vooruitstrevende school!): op de eerste plaat stond een hol waarvoor een stelletje lieden zaten in berenvellen, en eronder stond: de *holbewooners* – met twee o’s in onze tijd; wij waren niet zo zuinig, het stak toen niet op een o. Ik denk dat wij nog in zulke hollen hokten toen de Chinezen al aan het schrijven waren.

Wereldgeschiedenis van Europa en omstreken

Onze gehele geschiedschrijving is ten andere een onbeschaamd staaltje van eurocentrisme. Toen ik nog in Leuven was, was ik ooit nieuwsgierig naar wat de geschiedenisboeken van de middelbare school over China te vermelden wisten. Ik moest dus eerst proberen de hand te leggen op de gebruikte handboeken, liefst zonder al te grote uitgaven. Ik schreef dus een brief – neen, aan de universiteit schrijven wij geen brieven –, ik richtte een schrijven naar de uitgevers van dat soort handboeken, met de bede mij per kerende een presentexemplaar te

laten geworden. Het was een succesvolle onderneming, want ik had vagelijk gesuggereerd dat hun weldra een volumineuze bestelling zou te beurt vallen; ik heb uiteraard niets besteld, maar ik had de boeken beet. Dan heb ik in die boeken aangestreept wat over China ging, en dat daarna netjes samengevat. Je zou het haast niet geloven, maar in die handboeken (twintig jaar geleden) bestond China niet vóór 1500 na Christus, voor wij het kwamen ontdekken, beschaven, bekeren, ook een beetje uitbuiten – wij zijn nooit graag met lege handen naar huis teruggekeerd. Dan pas mochten de gele jongens boven de horizon van de geschiedenis komen uitpiepen. Op dat ogenblik schreven de Chinezen al drieduizend jaar. Zelfs de meest vergeetachtigen onder jullie zullen zich nog de Karolingers herinneren: Karel de Grote en die andere Pepijnen. We leerden daarover in onze boekjes van *'vaderlandsche geschiedenis'* dat dit een hoogtepunt van onze beschaving was, zelfs het woord renaissance (de Karolingische renaissance) kwam er aan te pas. In feite ging het hier om een stelletje boerse analfabeten – zelfs Charlemagne kon zijn naam niet schrijven. Laten we rond 800 eens het continent intrekken. Als we op onze Karolingische klompen in het kalifaat van Bagdad zouden aangekomen zijn, zouden wij waarschijnlijk onze kleine komaf hebben proberen te verbergen. Misschien zegt dit kalifaat je niet veel, maar het bijzonderste zal je toch wel weten, met name *'Duizend en één Nacht'*. Maar we trekken verder en komen aan in het rijk van de Chinezen in de periode van de T'ang-dynastie. Misschien één staaltje om deze bloeiende cultuur te beschrijven: aan het einde van de dynastie (618-907) heeft de keizer bevel gegeven al de waardevolle gedichten uit die periode te verzamelen en te bundelen. Deze verzameling is tot vandaag bewaard gebleven. Ze bevat meer dan veertigduizend gedichten van de hand van meer dan 2200 dichters. Als we in ons Karolingisch Europa op zoek gaan naar onze dichterlijke prestaties, dan zal dit hoogst mager uitvallen. Zelfs voor de *'olla vogalas'* was het nog te vroeg.

Valsheid in geschrifte

We schrikken er zelfs niet voor terug de geschiedenis te vervalsen als dat voor ons beter uitvalt. Kijk eens na in de schoolboekjes van de kinderen, wie de boekdrukkunst heeft uitgevonden. Je zal daar een zekere Gutenberg aantreffen die dat rond 1420 zou hebben gedaan. De Nederlanders, altijd een beetje dwars geweest, hebben in Haarlem een zekere Coster opgedolven, en die zou het dan veertien dagen vroeger hebben gedaan – waarmee de geleerden alweer eens weten waarmee zich onledig te houden. De Chinezen drukken al van 750, en geen blaadjes van de almanak, maar grote dikke encyclopedieën. Het oudste integraal bewaarde gedrukte boek ter wereld is de boeddhistische Diamant-soetra, netjes gedateerd – zoals de Chinezen alles netjes dateerden – 868. Het ding zit uiteraard in het British Museum in Londen – dat hoefde ik niet eens te vermelden, want de Engelsen hebben altijd alles gepikt wat niet te heet of te zwaar was. Het is natuurlijk een vervelende zaak voor onze westerse trots, dat wij een der belangrijkste uitvindingen aller tijden moeten afstaan aan die onbenullige spleetogen. Daar moeten we dus iets op vinden. En we hebben er iets

op gevonden. Ik las in een Gents cultuurkrantje – dit is geen contradictio in adjecto: ze bestaan, Gentse cultuurkrantjes – dat de Chinezen ‘inderdaad en weliswaar’ de boekdrukkunst hebben uitgevonden, edoch dat wij op de idee zijn gekomen om te drukken met losse letters, en dat dit pas de ware boekdrukkunst is. Hoezee! De eer gered! Het spijt mij dat van alles wat de Chinezen hebben geschreven er zegge en schrijve 1% vertaald is, je moet al veel journalistieke lef hebben (wat in die kringen zelden ontbreekt) om op grond daarvan grote besluiten te trekken. In de Meng-ch’i pi-tan van Shen Kua (probeer dit maar vlug te vergeten) uit 1050 staat het procédé om te drukken met losse letters volledig beschreven. Dat men dit weinig toepaste in China heeft niet alleen met de aard van het schrift te maken – vele duizenden karakters –, maar ook met het hoge belang dat aan kalligrafisch schrift werd gehecht.

Hetzelfde verhaal kan ik kwijt over het buskruit. We moeten nu wel, zelfs in arren moede, toegeven dat de Chinezen het buskruit uitgevonden hebben. Het heeft er ons echter toch niet van weerhouden te blijven geloven dat wij *het poer* uitgevonden hebben (een zinspeling waar Limburgers niet op reageren). In cultuurkrantjes, zoals hierboven vernoemd, kan je dan lezen dat de Chinezen – *inderdaad en weliswaar* – het buskruit uitgevonden hebben, maar dat zij er nooit iets anders wisten mee aan te vangen dan er vuurwerk mee te maken. Daarbij vanzelfsprekend suggererend dat ze te dom waren om er een vuurwapen mee te bouwen. Het spijt me je te moeten medelen – het is geen eer, maar een feit – dat de eerste oorlog met buskruit uitgevochten is tussen de Chinezen en de Mongolen, lang voor wij het poer uitgevonden hadden.

Laten we dan ook eventjes, om het Oosten enigszins te kunnen bevatten, afstand doen van onze historische trots – zeg maar: hoogmoed – en aannemen dat oosterse ideeën en gewoonten anders zijn. Niet altijd beter, gewoon anders. Als je ooit in Japan bent, en je hebt er vrienden (in hotels leer je niets, tenzij nepcultuur), en je gaat er op bezoek, dan gebeurt het vaak dat men je, bij aankomst, uitnodigt om naar het bad te gaan. Dit is niet omdat je er vuil uitziet, maar het is een oude vorm van beleefdheid die dateert uit de tijd dat mensen langs stoffige wegen van verre kwamen. Je moet dit aanvaarden, niet alleen omdat het beleefd is, maar het is ook wel prettig gedurende een warme zomer. Maar je moet weten hoe je het moet doen: ‘s lands wijs, ‘s lands eer. In Japan verwacht men van je, je te wassen voor je naar het bad gaat: in de badkamer ligt een houten rooster, je wordt geacht daar te gaan opstaan, je netjes te wassen, je grondig af te spoelen, en dan pas mag je in het bad gaan zitten. Ik heb me daar ook voortreffelijk aan gehouden, omdat ik dat in de boeken gelezen had. Maar na afloop liet ik mij hierover bij mijn gastheer een opmerking ontvallen: ‘Dat ik dat toch wel een eigenaardige gewoonte vond...’ Ik kreeg als antwoord: ‘Wij, Japanners weten wel dat jullie het anders doen, maar wat we niet kunnen begrijpen, is wat voor plezier jullie er aan beleven zomaar in je eigen vuiligheid te zitten.’ Waarvan akte.

Een kleine filosofie

Het Niets dat Alles is

Laten wij nu een beetje filosoferen. Er zijn altijd mensen die bij het horen van het woord filosofie de neiging vertonen om onder hun stoel te kruipen, en te zeggen: 'Roep me maar als het gedaan is, want van filosofie heb ik nooit veel begrepen.'

We beginnen daarom eenvoudig en laten *het zijn van de zijden* maar aan de geleerden over. We zullen eerst een beetje praten over niets. De nuchteren onder jullie zullen opmerken: niets, niets, daar kan je toch niets over zeggen. Misschien toch wel. Tsjwang-tse zegt: 'Het is te danken aan het feit dat je voeten op aarde maar zo'n kleine plaats innemen, dat er zoveel ruimte is waar je kan naar toe wandelen.' Je moet natuurlijk een Chinees zijn om op deze gedachte te komen. Maar inderdaad, we hebben vroeger op school geleerd dat God overal is. Maar daar hoef je niet jaloers om te zijn, want hij kan nooit ergens naartoe. Als God denkt: ik wil eens naar de Côte d'Azur, dan is hij er al. Tsjwang-tse verklaart: 'Het is te danken aan het feit dat je met je verstand maar in zo weinig dingen kan binnendringen dat je weet wat het Mysterie van dit bestaan is.' Dit leert ons dat er twee manieren zijn om met de werkelijkheid in contact te treden: de eerste weg is die van de kennis, de tweede die van de beleving. Kennis heeft altijd te maken met *ietsen*, met dingen; beleving daarentegen met *nietsen*, met geen-dingen (no-thing). Nietsen zijn realiteiten die men alleen kan ervaren. De etymologie van dit laatste woord spreekt boekdelen: jij hebt misschien een boek over de zee gelezen, maar ik heb er gevaren. Er-varing is het belangrijkste aspect van alle filosofie. Schopenhauer zegt: 'Leven doet men voorwaarts, filosoferen achterwaarts.' Filosofie steunt immers op ervaring. Het ellendige gevolg hiervan is dat filosofie tot niets dient. Als je jong bent en je dient het nog waar te maken, dan kan je best een filosofie gebruiken. Maar helaas, *dreiwurf helaas* (Vondel), je hebt geen ervaring, en dus storm je er maar op los. Je enige troost is, dat je je jeugdzonden best begaat terwijl je jong bent, anders heb je er niet veel aan. Als je oud geworden bent, heb je ervaring opgedaan, en bijgevolg bezit je een filosofie. Maar even helaas (ook dreiwurf), nu heb je geen toekomst meer. Filosofie is dus iets dat je niet hebt als je het nodig hebt, en dat je niet meer nodig hebt als je het hebt. Daarmee is voor eens en altijd bewezen dat filosofie tot niets dient. Maar Plato heeft gezegd dat de nutteloze dingen de mooiste zijn. Sommige mensen begrijpen dat niet. Daarom deze vergelijking. Dames houden ervan oorbellen aan hun oren te hangen: daar hoor je echter niet beter mee. Maar ja, de nutteloze dingen zijn vaak de mooiste.

Belevingen

Belevingen zijn niet met het verstand grijpbaar en niet met woorden beschrijfbaar. Als ik zou vragen wat liefde eigenlijk is, omdat ik dit nooit ondervonden heb, dan zal je antwoorden dat het iets is dat je zelf moet ervaren, dat je het niet onder woorden kan brengen. Betekent dat

nu dat liefde niet reëel is? Het volstaat al, eens op het gedrag van een verliefd iemand te letten om direct vast te stellen hoe reëel zo'n ervaring is. Een tweede voorbeeld: een schoonheidservaring. Stel eens dat je me zegt: 'Ik heb gisteravond een prachtig muziekstuk gehoord, dat mij diep ontroerd heeft. Jij moest dit ook eens horen. Maar ja, ik weet dat jij nooit tijd voor dat soort dingen hebt. Kijk, ik zal je eens in een paar woorden vertellen wat jij zou voelen, als je er zou naar luisteren.' Je weet best dat dit niet kan, ik moet zelf luisteren. Stel je eens voor dat ik je vraag wat muziek nou eigenlijk is. Jij zegt: 'Ik zal eens een plaatje draaien...' En ik: 'Nee, dat lawaai wil ik niet horen, leg het mij maar met woorden uit.' Is het al ooit bij iemand opgekomen te beweren dat liefde en schoonheidsgevoel minderwaardige zaken zijn? Omdat ze niet rationeel te beschrijven zijn? *Voor oosterlingen is religie ook een beleving*, een ontroering, ja een emotie. Voor wat? Wanneer een mens geconfronteerd wordt met *het mysterie van zijn bestaan*, wordt hij daardoor aangegrepen; en deze ervaring kan diep in zijn wezen en bestaan ingrijpen. Maar zijn gevoelens dan niet enkel passies en dus minderwaardig ten overstaan van de ratio? Wij worden door onze Umwelt in een bepaalde *stemming* gebracht. Die stemming kan alleen maar te maken hebben met onze survival. Dit betekent: met honger, met angst, met voortplanting... Dergelijke stemmingen zijn altijd op het zelfbehoud gericht, van het eigen ego of van de soort. Maar er zijn ook stemmingen die totaal anders werken: ze onttrekken ons aan ons natuurlijk egoïsme. Daarvoor is echter een attractor nodig: deze ligt precies in het *Mysterie*. Is dit Mysterie dan een soort abstractie die in de lucht zweeft? Nee, ze is aanwezig in de ons nabije wereld. Maar altijd in het andere, in dat wat niet tot mijn eigen kleine ego behoort. Het Mysterie spreekt mij aan uit '*het andere*', d.i. uit de natuur rondom mij. Laten wij onze rationele hoogmoed even een beetje zakken, en kijken we eens naar een bloem, naar een boom – zelfs een grasspriet volstaat al – of een aardappel. Als we in een ogenblik van onachtzaamheid de laatste aardappel hebben opgegeten, dan zal het ons weinig baten onze geleerde koppen bij mekaar te steken om hem te reconstrueren. Dat kunnen we niet, omdat we in het mysterie zelf niet kunnen binnendringen. We kunnen een aardappel wel transformeren in frieten, maar we kunnen geen aardappel maken. Als we nu eens, bij wijze van oefening, de natuur, al is het maar een dagje, zouden bekijken, dan zouden we 's avonds al religieuze wezens zijn. We zouden ons realiseren dat het bestaansmysterie overal rondom ons is, zelfs in ons, en dan zou ons realiteitsbewustzijn totaal veranderen. Dit is wat men in het Oosten *verlichting* noemt: ik zie de dingen niet meer in functie van mijn eigen kleine ego, mij onophoudend afvragend wat het nut is van de dingen in de natuur, wat hun prijs is, en wat ik eruit kan maken... Ik zie ze in een totaal ander licht. Dat hoeft niet permanent te gebeuren, anders zal je er nooit als de bekende kippen bij zijn als er een graantje te pikken valt, en zal je nooit achterhalen waar Abraham zijn mosterd vandaan heeft.

Een ander groot wonder openbaart zich in '*de andere*', in mijn medemens. Vaak wordt beweerd dat alle mensen gelijk zijn en dat noemen wij democratie. God beware mij ervoor dat alle mensen zouden gelijk zijn als – pakweg – flessen cola. Als ze allemaal identiek zijn, op wie moet je dan nog verliefd worden? Het tegengestelde is waar: de mensen zijn allemaal verschillend. Hoe kan je anders verklaren dat, wanneer ik je ken en ik zie je staan

tussen honderdduizend andere mensen, ik je dan herken? Ik moet je daarvoor niet wegen of meten – wat ik trouwens niet zou durven –, ik heb geen foto nodig of geen abstracte beschrijving. Ik had ooit eens het vege lijf toevertrouwd aan onze Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen. Als je dat waagt, dan is in de regel het missen van de aansluiting verzekerd. Ik stond dus andermaal uitgeschud in het station van Mechelen. Aangezien een mens er op elk ogenblik van zijn ondermaansheid iets tracht van te maken, tuurde ik rond naar een voorwerp van tijdverdrijf. Mijn ogen vielen op een groot bord met afbeeldingen – of wat daarvoor moest doorgaan – van de schurken van de bende van Nijvel. Ik bestudeerde ze een voor een en was vast van plan een bijdrage te leveren aan de veiligheid binnen onze geliefde maar zo beproefde staat. Ik prentte dus hun gemene tronies in mijn grijze hersenmassa. De hele dag heb ik de mensheid met de grootste argwaan bekeken, in de stijl van: hij lijkt er precies op, hij ziet er nogal schurkachtig uit, weer een met zo'n loense blik. De avond viel – zoals hij dat steeds pleegt te doen – en ik had niemand gevonden. Maar als ik je ken, hoef ik er zelfs niet over na te denken. Spontaan roep ik uit: 'Ah, de Jef!' Of ik kijk de andere kant op, als ik een niet zo Jefachtige bekende ontmoet. Maar ik heb stellig geen abstracte tekening nodig, in de stijl van 'opsporing verzocht'. Hoe komt dit nu? Elke mens is eenmalig; er is van elke mens maar één exemplaar gedrukt en er komt nooit een tweede druk. Om het in damestaal te zeggen: elke mens is *pièce unique* (het Nederlands is toch echt niet geschikt voor zulke gewichtige termen). En nu iets waar de mannen ook iets aan hebben: *pièce unique* is kostbaar. Elke mens is dus kostbaar omdat hij eenmalig is. Wij baseren de mensenrechten altijd op die abstracte gelijkheid van de mensen. Zouden we ze niet beter baseren op de reële ongelijkheid, op de uniciteit? Nu kan men zich afvragen hoe er zulke diversiteit kan ontstaan, hoe het grote Mysterie ons door zoveel miljoenen ogen kan aankijken. Het christendom leerde terecht dat de mensen kinderen Gods zijn. Jammer dat het niet wat consequenter heeft doorgeredeneerd: kinderen Gods zijn goden, d.w.z. dat ze in hun diepste wezen sprankeltjes van het Mysterie zijn. Men spreekt vaak over een horizontale religiositeit: is dit er geen mooie basis voor? De boeddhisten zeggen dat we allemaal golven zijn op de zee van het grote Mysterie, wat betekent dat we in wezen allemaal zee zijn, en aldus ook allemaal mekaar zijn: ik ben jou, en jij bent mij, niet in onze eigenheid, maar in onze mysterieuze grond. In elke mens ontmoet ik een andere en eenmalige expressie van het Wonder, dat mij hierin aanspreekt en zichzelf leesbaar maakt.

De kosmos: het grootste wonder

Het grootste wonder is tenslotte de kosmos waarin ik leef. Ik vroeg eens aan een collega in Leuven: 'Waartoe dient nu eigenlijk dat universum?' Hij antwoordde mij gewichtig: 'Dat is het huis van de mens.' Het verwonderde mij dat hij niet zei: *des mensen*, want dat klinkt nog wat gewichtiger. Ik antwoordde: 'Het is nogal groot uitgevallen, vind je ook niet?' Uiteraard is dit niet het huis van de mens; dit is een typisch middeleeuwse idee: de vlakke aarde, daarboven de hemelkoepel als dak, en daartussen de mens, veilig geborgen in zijn aardse *tehuis*. Wat is het dan wel? Misschien Gods buitenkant. Van Gods binnenkant weet ik niets.

Daarvoor moet je bij de theologen zijn, die weten daar alles van. Maar ze worden dan ook om de veertien dagen bij God op de thee gevraagd. Ik ben nog nooit uitgenodigd. Maar als ik mij laat leiden door de moderne kosmologie en een blik in de diepten des hemels werp, dan besef ik dat de Chinese landschapsschilders gelijk hadden toen ze de mens in het weidse landschap als een kleine homunculus voorstelden. Het heelal dat mij omgeeft is zo'n overweldigend wonder, het is zo immens groot dat ik er mij geen voorstelling van kan maken. De nullen van de astronomen zeggen ons niets: wat moet ik mij onder 10 tot de 23ste voorstellen? Vermits ik zoveel centen niet heb, weet ik absoluut niet wat zulke getallen mogen beduiden. Nemen we dan maar onze toevlucht tot een beeld: we reizen naar de ster die het dichtst bij de aarde zit. Dat is Alfa centaurea die zich op nauwelijks 4,5 lichtjaren van hier bevindt (in het heelal waar die dingen onbeschaamd op miljarden lichtjaren vertoeven, is dit niet meer dan de sprong van een kreupele vlo). Vermits we een goede opvoeding genoten hebben (het genot was niet altijd onverdeeld), nemen we een presentje mee: de grootste telescoop die we ooit op de wereld gebouwd hebben. Als we daar aankomen, willen we natuurlijk onze komaf bekijken. Na enig rondspeuren vinden we tussen het sterrengewemel (zoals we dat vroeger noemden, hoofdzakelijk omdat het rijmde op hemel) een klein, bleekgeel en wat onbenullig sterretje: dat is onze zon. Nu op zoek naar de aarde. Je hoeft niet te zoeken, ze is veel te klein om ze met de grootste telescoop vanop de dichtste ster te kunnen zien. In welk overweldigend wonder leven wij! Als iemand beweert dat wij de enige bezielde wezens zijn in dit gigantisch heelal, dan kan ik alleen meewarig glimlachen om zoveel naïviteit. We hebben het voor de ontdekking van Amerika ook al gedacht...

Het Geheim is mijn Heim

Als je thuis knus in je zetel zit te luieren, de gordijnen dicht, dan heb je wel eens het gevoel dat dit heim ook je heelal is. Wanneer ik buiten in de kou sta, dan is je huis voor mij een geheim. Nu is het heelal voor ons allen een groot geheim. Maar je kan ook in een geheim gaan wonen. Het is alleen maar onheimelijk zolang je denkt dat de dingen pas 'heim' worden wanneer je ze begrijpt (ach, die verziekte rationalitis). Maar het kan ook zijn dat dit geheim je veilig omsluit als je maar bereid bent je erdoor te laten grijpen: niet begrepen, maar gegrepen. Wie zich door het Mysterie laat grijpen ontwikkelt er een liefdesrelatie mee: hij houdt er van, omdat dit het werkelijk reële in zijn leven is. Liefde was in het Middelnederlands 'love', en wie maar één woord Engels kent, kent precies dit. Ge-love-n is dus niet: aanvaarden omdat het niet anders kan en omdat ik er toch niets van begrijp. Goed gevonden, maar wetenschappelijk niet bijzonder veel waard. Was het Tertullianus niet die zei: *credo quia absurdum*, ik zal het maar geloven, want het is absurd (uiteraard is deze laatste nooit heilig verklaard)? Geloven betekent echter: houden van. Wie van het Mysterie houdt, gelooft erin. De sceptici onder jullie die ernstig twijfelen aan mijn etymologische deskundigheid, wil ik even attent maken op het Engelse be-lieve, waar ook het woord liefde in vervat zit.

Mystieke ervaringen

Ik hoop dat ik hiermee voldoende heb aangetoond dat belevingen even waardevol zijn als gedachten. Wij denken dat het verstand de leiding moet nemen over de emotionaliteit, en dat is tot op zekere hoogte waar, met name waar het gaat om onze natuurlijke driften en passies. We hebben deze laatste uiteraard ten zeerste nodig om te overleven: zonder honger, angst of seksuele impulsen zouden we niet lang bestaan. Maar er bestaan ook hogere gevoelens, die ons richten op het Mysterie, en zelfs het offer van onze egoïstische emoties eisen. Zij zijn de kern van alle mystiek en deze laatste is de kern van elke religie. Er staat nergens geschreven: zalig de wetenden, de geleerden, de machtigen, de bikkelharden... wel: zalig de zachtmoedigen, dit wil zeggen: de ontroerbaren. Het zijn diegenen die zich laten *emoveren* door de nood waarin andere wezens zich bevinden, die dus dragers zijn van een universele liefde. Zoals een simpele Indiaan het zo mooi zei: 'Manitoe, leer mij het verdriet van anderen voelen.' Maar de sterkste emotie die een mens kan ondergaan wordt op gang gebracht door het onpeilbare wonder waarin hij zich bevindt. Men moet echter bereid zijn zich door dit wonder te laten 'stemmen', zich in een stemming te laten brengen. Sommigen denken dat dit een sentimentele interpretatie van de religie is, en hebben liever dat wij ons verlaten op een door het verstand doorwrochte leer. Dit zijn theologen, die jammer genoeg meestal zelf niet bepaald mystici zijn. Ruusbroec wist al dat men de boom aan zijn vruchten herkent. Wij hebben in tweeduizend jaar christendom het geloof zo exact mogelijk geformuleerd, het bovendien gevrijwaard voor alle onorthodoxe interpretaties, en ervoor gezorgd dat de mystici in de marge bleven wonen. Als we ons nu afvragen of wij ook de liefde in de wereld gebracht hebben, kunnen we moeilijk onverdeeld ja zeggen: we hebben niet alleen de katharen terechtgesteld. Waar was op dat ogenblik onze liefde, die zo mooi ons handvest siert – zelfs die voor de vijanden? Was onze ontroerbaarheid op dat ogenblik te klein? Of wisten we dat ontroerbaarheid ook kwetsbaarheid betekent en liet onze orthodoxie dit niet toe? Is dit niet het cruciale moment in de ontwikkeling van de westerse spiritualiteit om enkele kritische vragen te stellen over onze interpretatie van de religiositeit zelf?

De natuur en het paradijs: de immanentie

Een tweede onderwerp waarop we onze filosofische blik richten is de natuur. Alle grote culturen hebben op zeker ogenblik in hun bestaan paradijsverhalen geschreven: ze hadden heimwee naar de natuurlijke toestand, naar de steppe en de heide, ver van de verstedelijking. Het oudste literaire werk ter wereld, het Babylonische Gilgamesj-epos, druipt al van heimwee naar de natuur. Men woonde toen nog maar in bescheiden stadjes. Maar Enkidu, het kind van de ochtendstond, dat zich had laten verleiden (ook door een vrouw – is er dan echt nooit wat nieuws onder de zon?) om zijn steppe en zijn dieren te verlaten en in het ommuurde Uruk te komen wonen, waar hij kon zwelgen in alle aardse geneugten die de stad hem wist te bieden, vluchtte op een morgen de stad uit en rende naar

zijn steppe terug. En dan schrijft het verhaal een van de meest tragische zinnen van alle wereldliteratuur: *maar de dieren keerden hem de rug toe*. Ook de Chinezen hadden een paradijsverhaal dat door Tsjwang-tse opgetekend is. Maar in het Westen is natuurlijk dat van de bijbel het best gekend. Hier worden duidelijk een reeks kenmerken geformuleerd van wat men als een gelukkig bestaan in de natuur beschouwde. De eerste mensen, zo lezen we er, hadden niet gegeten van de boom van goed en kwaad. En dat hebben de dieren nog steeds niet. De Chinezen beweren dan ook terecht dat de dieren nog altijd gelukkig zijn. En als je vraagt waarom, dan krijg je zo'n prachtig Chinees antwoord: omdat ze het niet weten. Inderdaad, zodra je je gelukkig weet ben je het eigenlijk al kwijt, want het wordt voorwerp van kommer en kwel. Zal het blijven duren? Kan het nog vermeerdert worden? Komt er geen oorlog of een beurscrash? Waarom is iedereen zo gelukkig op de dag van zijn huwelijk? Omdat hij het niet weet... De eerste mensen, zegt de bijbel verder, hadden ook niet gegeten van de boom van de kennis. Dit staat in Tsjwang-tse veel plastischer, maar toch zo Chinees: de eerste mensen hadden wel verstand, maar ze wisten niet wat ze daarmee moesten doen. Toen ik dat de eerste keer las, dacht ik: dit is net het omgekeerde van de dag van vandaag. Nu zouden ze echt wel weten wat ze er moeten mee doen, maar nu hebben ze er geen meer. Het verhaal zegt ook nog dat de eerste mensen naakt liepen. Is dit misschien om het verhaal een beetje pikanter te maken? Dat brengt succes, zeker weten. Het zal de reden zijn waarom mijn boeken zo slecht verkopen – ik zal eens een bladzijde moeten inlassen; ik vind onder de moderne romanschrijvers wel iemand die mij deskundig kan assisteren. Maar het is uiteraard, in de beeldtaal van die tijd, een manier om te zeggen dat de mens ook een deel van de natuur was – zich kleden is afstand nemen van die natuur. Wat al deze oude verhalen beschrijven is een toestand waarin de mens gelukkig was, omdat hij niet boven de natuur probeerde uit te stijgen. Om nog eenmaal toe te geven aan onze aangeboren zucht naar geleerddeinerij: het is een toestand van *immanentie*. Dit is afgeleid van *in-* en *manere*, er in verblijven, er in vertoeven: de eerste mensen waren geborgen in de natuur en probeerden daar niet bovenuit te stijgen.

Uit het paradijs verjaagd: de transcendentie

Dit paradijsverhaal is uitermate geschikt om ook ons derde begrip toe te lichten, met name dat van de transcendentie. Transcendere betekent *overstijgen*, uitstijgen boven. De mens heeft, althans volgens de Bijbel, in het paradijs iets uitgespookt. Het had iets te maken met een appel, een slang en een vrouw (de volgorde van de twee laatste termen doet weinig ter zake – ik heb gezegd: de volgorde). Het verhaal ben ik verder vergeten, maar de eerste mensen vlogen eruit. Ze stonden daar verweesd tussen de distels en de doornen. Uit met de pret. Er weer binnenkomen zat er niet meer in, want God had aan de poort een engel geplaatst met een vlammend zwaard. Wat bleef er deze verdreven species anders over dan er nu maar zelf iets van te maken? De gelukkige dieren mochten in het paradijs blijven, maar de mensen moesten aan cultuur gaan doen. En de eerste cultuurdaad aller tijden werd al in het paradijs gesteld en, als we de Bijbel mogen geloven, heeft God daarbij nog een handje

toegestoken: de eerste mensen schaften zich direct een vijgenblad aan. Dat dit de eerste cultuurdaad was, wordt bewezen door het feit dat je nog nooit een dier gezien hebt met een vijgenblad om.

De verbroken relatie tussen mens en wereld: economisme of boeddhisme

Het geluk van de dieren bestond erin dat dier en wereld volmaakt op elkaar ingesteld waren: een dier hoeft zich derhalve niet te bekommeren om verbetering van de wereld, om vooruitgang, om zingeving of om zijn eigen dood. Maar bij de uit het paradijs verdrevene is de relatie tussen mens en wereld verbroken. We zijn ons natuurlijk geluk kwijt. Daarbij komt uiteraard de vraag op of dit nu de schuld van de wereld is of de schuld van de mens. Laten we hier bij ons thuis, in onze westerse cultuur beginnen. Wij zijn ervan overtuigd dat de mens geen enkele schuld treft, zeker als ik zelf die mens ben. Dit wordt al aangetoond door uitdrukkingen die we ganse dagen in de mond nemen. Hoe dikwijls zegt een man niet tot zijn vrouw: je moet me maar nemen zoals ik ben. Dit betekent vrij vertaald: ik ben hoogst tevreden met mezelf, en jij moet dat ook maar wezen. Hoe dikwijls zegt een vrouw niet tot haar man: ik heb nou eenmaal zo'n karakter. Dit wil vrij vertaald zeggen: ik ben hoogst tevreden met dat karakter van mij en jij moet er maar de gevolgen van dragen. In de oren van boeddhisten zijn dat waarachtige vloeken, want je bent uitgerekend op de wereld om jezelf van jezelf te verlossen, dit wil zeggen: uit te stijgen boven wat je van nature bent. Als we niet gelukkig zijn, dan is dat in onze opinie onverminderd de schuld van de wereld. Kijk eens wat een mislukte boel die aarde toch is: al die kromme waterlopen, die onproductieve moerassen, stomme roofvogels en vraatzuchtige konijnen, al dat onkruid en al die insecten... En God zag dat het goed was. Hij zal dan wel oud en bijziend geweest zijn, als hij zag dat dit goed was (zo denken we stilletjes, zodat hij het niet kan horen). Wij zullen die wereld eens zelf in handen nemen: we trekken de kromme waterlopen recht, dempen de moerassen, schieten de roofvogels af, zorgen voor myxomatose onder de konijnen, spuiten met insecticiden en pesticiden... En kijk eens hoe ons geluk toeneemt. Of toch niet? We hebben stellig ons bestaan *gecomforteerd*. Comfort komt van *comfortare*, versterken. Sommige zwartkijkers vinden dat comfort ons verzwakt, maar zo leren de kettlers, 'edoch ze dolen'. Nog eens terug naar mijn lagere school in Avelgem, naar onze gekleurde platen van geschiedenis, naar onze 'holbewoners' in de goede, oude tijd. Ben je al eens in zo'n hol geweest? Er druipt daar echt meer water van de wanden dan comfort, het lekt in je nek, je glijdt uit over de vette klei die je altijd in zulke krochten vindt, je oude artrose leeft weer op. Gezellig is anders. Wanneer de mensen er nu in slaagden een hut te bouwen, vuur te maken, werktuigen te vervaardigen, een tuintje aan te leggen, een beestje te temmen, dan comforteerden ze zich toch en namen hun overlevingskansen toe. Dit comfort werd doel en zin van hun bestaan. Maar het is met comfort als met een berg: als je boven bent kan je niet verder klimmen, en ben je doel en zin des levens kwijt. Dan moet je geestelijk op de vleugels gaan. Maar we zijn intussen zo gewend aan het najagen van materiële dingen dat we er niet

meer in slagen ons te heroriënteren. Verbaasd stellen we vast dat ons geluk niet meer toeneemt door nog meer te consumeren of te potverteren.

Boeddhisten kijken wel anders naar de relatie tussen mens en wereld. Voor hen is de wereld nu wel niet direct volmaakt, maar voor de tijd dat je er moet in rondlopen... Zeventig, tachtig jaar geduld en je bent er van af, waarom je er zo voor uitsloven? Als we niet gelukkig zijn is dat de schuld van de mens, die aan alles en nog wat gebonden is. Hij is gebonden aan zijn bezittingen, al heeft de volksmond al altijd geweten dat je nog nooit een lijkwagen gezien hebt met een aanhangwagentje eraan. (In Vlaanderen zeggen ze natuurlijk dat je nog nooit een corbiaar gezien hebt met een remorkske aan...) Daarin bevinden zich al je geld, je juwelen, je eigendomsakten en obligaties, maar je weet best dat ze het aanhangwagentje zullen afhaken voor ze naar het kerkhof vertrekken. Ik hoorde in Amerika het volgende merkwaardige verhaal: een rijke Amerikaan was gestorven. Hij had in zijn testament geschreven dat ze al zijn dollars bij hem in zijn kist moesten stoppen, want hij wilde het doel van zijn leven meenemen naar het hiernamaals. Dit was natuurlijk erg vervelend voor zijn jonge weduwe – je weet dat dit soort rijke Amerikanen altijd jonge weduwen achterlaat –, die geen cent meer had om van te leven. Maar ze had een *clevere* zoon, die zei: ‘Moeder, weet je wat we zullen doen? We geven hem een cheque mee!’ Men kan zich inderdaad een leven lang uitsloven voor de cheque in zijn doodskist, maar of men aldus veel zin uit dit ondermaanse bestaan kan puren, valt wel erg te betwijfelen. Een andere band is die met de eigen talenten; velen doen precies alsof ze zelf enige verdienste hebben aan dat beetje verstand dat ze van de hemel cadeau hebben gekregen, en vinden dat ze daarvoor door het *vulgus plebs* met verschuldigde eerbied dienen benaderd te worden. Ik heb ooit aan de universiteit gezegd dat er vier soorten levende wezens zijn: planten, dieren, mensen en professoren. Het werd mij niet in dank afgenomen. Mensen zijn ook zo vaak gebonden aan hun afstamming: ze denken dat ze er verdienste aan hebben als ze tot een familie met naam behoren, alsof het nest de waarde van het ei bepaalt. Ben jij daarentegen maar van kleine komaf, dan mag je je nog zo inspannen, je blijft de zoon van de timmerman. Of je hebt een band met het ras en denkt dat de kleur van je vel een waardemeter is voor je waarde als mens. En zo kunnen we verder gaan met het opsommen van de talloze kluisters van het bestaan.

Verlossing

Zolang ik gekluisterd ben aan dat kleine ego van mij, kan ik nooit het waarachtige vergeestelijkte geluk kennen. Ik moet me van die kluisters verlossen, in de letterlijke zin van: ‘los komen van’. Daartoe moet ik mijn leven laten *stemmen door het mysterie*. Maar hoe laat men zich stemmen? Misschien eerst een vergelijking. Jullie kennen allemaal die vervelende plechtigheid die men receptie noemt. Je hebt pas je intrede gedaan en bent nog maar een schrede ver of daar stoppen ze je al een glas in je ene hand, en een plakende koek, die ik altijd weer op mijn kleren laat vallen, in je andere. Rook je op de koop toe (wat je best niet doet), dan wringen ze je een sigaar tussen pink en ringvinger. En daar sta je dan met al die

ingrediënten te waggelen tussen al de rest. Met het oog op de enveloppen met inhoud hebben ze uiteraard iedereen uitgenodigd. Ik heb het gevoel dat ik op recepties altijd in de weg loop en tegelijk nooit strategisch opgesteld sta om van de rijke schalen te genieten. Gebeurt dat toch nog eens dan houdt die lange slungel van een ober de schaal zo hoog boven zijn hoofd dat ik er, alweer, net niet bij kan. En dan, die gesprekken. Ik ben hardhorig – mijn vrouw noemt het selectieve doofheid – en kan in dit geroezemoes geen gesprek volgen. Maar ik heb een strategie ontwikkeld om toch te participeren aan deze gezellige vorm van maatschappelijke omgang. Afwisselend knik en schud ik eens. Heb ik me dan vergist, dan zie ik dit wel aan het gezicht van de anderen, en met bekwame spoed herstel ik het euvel. Maar als je op een chique receptie je opwachting moet maken, tref je daar ook nog een orkestje aan, dat in een hoek om den brode zit te vedelen. Geen mens die er ook maar even het oor aan leent. Als we nu toch eens naar de muziek willen luisteren, wat moeten we dan doen? Dat weet nu toch iedereen: zwijgen moeten we.

Ten aanzien van het grote Mysterie is dat net hetzelfde. Ons bestaan lijkt immers aardig op een roezemoezige receptie, waar we met een glas en een hapje in de hand maar voor korte tijd te gast zijn, we hebben onze bijdrage afgeleverd, en moeten nu zo snel mogelijk onze rol opvoeren in het vondelse schouwtoneel; we hebben geen tijd om te zwijgen; de hardhorigen knikken en schudden met een aandoenlijke ijver. *De grondslag van de meditatie is stilte*. Om het op een christelijke manier te formuleren: zolang jij praat, zal God zwijgen; als jij zwijgt, zal God spreken. Om het wonder te kunnen ervaren, moeten we er niet over praten, dat levert ons alleen maar wat voze theorieën op. We moeten er naar luisteren en ons erdoor laten stemmen. Men moet zich echter niet voorstellen dat dit eenvoudig is. Want zwijgen is niet alleen je mond houden – dat valt nog best mee –, zwijgen is vooral je verstand houden, ophouden met denken. Ik daag je uit om gedurende één minuut aan niets te denken; ik ben er zeker van dat je na vijftien seconden al aan die minuut zit te denken: zou hij al voorbij zijn? Neen, hij zal niet voorbij zijn. Dit is nu net wat men in het Oosten onder meditatie-oefeningen verstaat: het zijn oefeningen in het innerlijk zwijgen.

Drie wegen naar geluk

Bij hun streven naar geluk hebben de mensen drie wegen gevolgd. De taoïsten zeggen dat je best terugkeert naar het paradijs of daar toch ergens in de omgeving kampeert; de natuur weet alles uit te balanceren en evenwicht is toch maar een beter woord voor geluk. De tweede weg zegt dat je de wereld moet verbeteren, zorgen voor meer comfort, en dat het levensgeluk evenredig met de welvaart zal groeien. Dit is ongetwijfeld kenmerkend voor onze moderne westerse wereld, waarvoor de ware religie de economie is. De derde weg leert ons dat we er beter aan doen onze banden met het bestaan lossen te maken, zodat we ons geluk vinden in de innerlijke bevrijding: boeddhisme is hiervan een bekend voorbeeld, al is dat in wezen de doelstelling van elke religie – of zou het dat althans moeten wezen.

Het tao van de natuur: taoïsme

De mysterieuze Weg

Als we even met aandacht naar de natuur kijken, in ons of buiten ons, en ons afvragen wat daar nou het meest opvallende kenmerk aan is, dan zal het antwoord zijn dat het enerzijds een onverklaarbaar geheim is, maar dat er anderzijds niets in die natuur is dat ook maar één ogenblik aan zichzelf gelijk blijft. Het Chinese woord voor natuur is *tzu-jen*, letterlijk: dat wat vanzelf zo is. Om dit juist te begrijpen moet je weten dat de Chinezen nooit een godsconcept hebben gehad; het sacrale bevindt zich niet in de hemel boven de wolken en de sterren (zoals in het middeleeuwse wereldbeeld), maar in de aarde zelf. Zij noemen het heeal: hemel-en-aarde, en hierbuiten bestaat niets. De wereld is niet geschapen, hij heeft altijd bestaan. Dit is evenwel geen plat materialisme, want de wereld is zelf heilig. Wanneer we deze natuur observeren, zullen we vaststellen dat inderdaad alles verandert, maar dat die verandering niet willekeurig of rommelig gebeurt. Er steekt een vast patroon in, dat we wel kunnen vaststellen, maar niet verklaren, zodanig dat het een onpeilbaar mysterie blijft. Dit grondritme van de natuur kunnen we overal vaststellen. Bijvoorbeeld in het ritme van dag en nacht: dag en nacht komen eeuwig in hetzelfde ritme terug. Nu zal jij je kritische vinger laten rijzen en zeggen: ik heb op school geleerd dat dit te verklaren is door het ronddraaien van de aarde. O, je hebt voortreffelijk opgelet, maar wat je er niet geleerd hebt – want ze wisten het ook niet – is waarom de aarde ronddraait. Waarom blijft dat ding daar niet hangen – uiteraard onder een voorwaarde: wij langs de zonkant, en de zwarten van achter: die zijn al bruin genoeg. Dit ronddraaien is eigenlijk een groot mysterie – wij kunnen de hemelse wegen niet verklaren, alleen maar vaststellen. Dichter bij huis zien we de jaargetijden die ieder jaar in hetzelfde ritme over de velden gaan: nu is het winter en ziet alles er zo doods uit, maar straks wordt het weer lente en de ganse natuur wordt weer wakker. Wordt het niet stilaan tijd dat we ons weer eens leren verwonderen? Toen we nog eindeloos moesten slaven om te overleven hadden we geen tijd om *'le crédo du paysan'* te zingen, we waren 's avonds te moe. Maar nu we over meer vrije tijd beschikken zijn we het aan onszelf en aan geluk en zin verplicht aandachtig aanwezig te zijn in dat grote wonder. Of laten we het liever experimenteel benaderen. Koop zuinigweg één enkele bloembol – ben je daar nog te gierig voor, pik er dan een bij je geboor –, stop hem in een potje en laat hem nu betijen. Eén ding moet je mij beloven: je moet er elke dag een paar minuten naar kijken; daarbij hoef je niets te denken, niets te meten, niets te noteren, geen meeldraden te tellen en zeker geen DNA-analyses te maken... Alleen maar kijken. Je zal deelachtig worden aan een groot mysterie: uit die stomme ajuin zal een scheut te voorschijn komen. Op jouw bevel? Omdat die ajuin het beu is van ajuin te wezen? Het zal vanzelf (tzu-jen) gebeuren. In die scheut zal een knop ontstaan, hieruit zal een wondermooie bloem verschijnen, deze zal bevrucht worden, zaad zetten, en weer wegsterven. Is dit nu geen echt mirakel? Alleen is het zo godgeklaagd dat wij dit niet zien, ondanks het feit dat Aristoteles ons reeds heeft geleerd dat de verwondering het begin van alle filosofie is. Maar laten we als laatste voorbeeld jezelf

nemen. Je wordt geboren en je beklimt moeizaam de berg des levens, tot je rond je veertig jaar boven komt. En dan rol je langs de andere kant, zoals het hoort, met een eenparig versnelde beweging naar beneden (diegenen die nog aan het klimmen zijn, hebben geen recht van spreken, maar degenen die, zoals ik, aan het rollen zijn, weten wel waarover ik het heb). Je mag je schrap zetten en hopen dat ze er toch eens eentje vergeten – het zal je niet helpen: niemand wordt vergeten. Dit is de onverklaarbare levens-weg die je moet doorlopen. Je hebt hierbij noch keuze noch inspraak. Elk wezen heeft dus een **weg** te doorlopen. Het Chinese woord voor weg is **tao**. Opgepast: tao is geen via strata, een bestrate weg, die daar ligt weg te wezen, ook als niemand er over loopt. Tao is de weg die een vogel door de lucht tekent: vogel weg, weg weg! Je weg rolt dus achter je als een loper op; daarom kan je niet terug. Dat betekent voor taoïsten dat jij niets anders bent dan je eigen weg, je eigen tao: samen met je weg verdwijn je zelf. Geen sprake van dat dit kleine ikje van je zijn eigen weg overleeft, en na de dood met bekwame vleugelslag opstijgt naar het hiernamaals om daar – ik citeer de oude catechismus – ‘God eeuwiglijk te aanschouwen in den hemel’. Een taoïst keert bij de dood terug naar het mysterie waaruit hij geboren is. Misschien past het wel hier even over de dood van Tsjwang-tse, een van de grote taoïsten, te vertellen. Tsjwang-tse lag op sterven en zijn leerlingen stonden rondom hem. Die onbeleeftderiken (zoals leerlingen al altijd plachten te wezen) waren al bezig zijn begrafenis te regelen en hij was nog niet dood. Tsjwang-tse deed nog één keer zijn ogen open en zei: ‘Als ik dood ben zal de aarde mijn kist zijn en de hemel het deksel; zon en maan zullen mijn grafgeschenken zijn en alle sterrenbeelden zullen mijn grafjuwelen zijn; en de gehele aarde zal naar mijn begrafenis komen. Wat kan ik nog meer wensen?’ Maar die leerlingen – zoals het altijd met leerlingen is geweest – hadden er niets van begrepen en zeiden: ‘Maar, meester, als we u laten liggen, dan zullen de gieren komen en u opeten.’ ‘Ja’, zei Tsjwang-tse, ‘en als je mij onder de grond stopt, dan zullen de pieren komen en mij opeten. Waarom willen jullie nu per se de pieren bevoordelen en de gieren benadelen?’ Hij deed zijn ogen dicht en hij was dood. Voor taoïsten telt dus alleen dit bestaan op aarde, en ons grote doel moet zijn dit bestaan ook volledig uit te voeren. We beschikken daarvoor over een bepaalde hoeveelheid energie en moeten blijven rijden tot de tank leeg is; we mogen dus niet stilvallen omdat de krukas gebroken is of omdat we tegen een boom zijn gereden. Zij noemen dit einddoel *shou*, wat wij bij gebrek aan beters vertalen als: lang-leven. Je vindt dit Chinese karakter in Chinese restaurants op alle potten en pannen: hoe slechter het eten is, hoe vaker ze er trouwens shou op schrijven. Kort samengevat: je mag alleen doodgaan van ouderdom. En daar maak je het meest kans voor als je natuurlijk leeft, als je de tao-ritmen niet verstoort.

Heel diep in ons hart zijn we allemaal taoïsten en willen we best zo lang mogelijk in dit tranendal verwijlen. Het is de enige keer in ons leven dat we de regels van de welvoeglijkheid strikt in acht nemen: iedereen mag voorgaan. Diegenen die erover staan te preken, en met geheven wijsvinger verkondigen dat het geluk, het enige geluk in het hiernamaals ligt, kruipen ook niet voor: het is de poort waarvoor we niet staan te drummen.

De yin-yang kringloop

Alles wat bestaat, doorloopt een cirkel. Het ontstaat, groeit op en breekt weer af. Daarom zeggen we dat de tijd cyclisch is. Indien een boom zou blijven groeien in een lineaire tijd, dan zou hij tenslotte het gehele heelal vervullen. En dan is er voor de rest geen plaats meer. Hij moet dus op zeker ogenblik op zijn stappen terugkeren. Dat geldt ook voor ons. Alle dingen gaan dus eerst door een expansieve fase, daarna door een recessieve. Chinezen noemen deze fasen van oudsher *yang* en *yin*.

Waar komen deze woorden vandaan? Een vallei heeft een zonkant en een schaduwkant, en die noemt men in het Chinees yang en yin. Maar wat 's morgens zonkant is, is 's avonds schaduwkant en omgekeerd. Dit wil zeggen dat er geen yin-dingen en geen yang-dingen zijn, alles is yin en daarna wordt het yang en daarna weer yin. Het is dus niet waar, zoals de wat al te populaire macrobiotiek uitlegt, dat de witte kolen yang zijn en de rode kolen yin: iedere witte kool moet een rode worden en omgekeerd.

Alle ritmen in de natuur kunnen aldus begrepen worden. De dag is yang en de nacht is yin; dit zijn geen twee dingen die naast elkaar bestaan en om beurt aan de macht komen. Zij zijn de twee fasen van een enkel etmaal. Hetzelfde geldt voor de jaarcyclus: de lente is het kleine yang, de zomer het grote yang, de herfst het kleine yin, de winter het grote yin.

Hetzelfde geldt voor een mensenleven: jong zijn is yang, oud zijn is yin. Actief zijn is yang, passief zijn (slapen) is yin. Denken is yang, beleven is yin. Cultuur is yang, natuur is yin. Vaak leest men dat het mannelijke yang is en het vrouwelijke yin. Maar dit is geen dualisme: alle mannen zijn ook vrouwelijk (yin) en alle vrouwen zijn ook mannelijk (yang). Alleen ten opzichte van de voortplanting zijn de taken gescheiden – tot groot jolijt van de mannen die liever geen beurtrol hebben. Maar dit dateert uit de tijd dat de mannen op jacht moesten om hun vrouwen eten te geven. Als een vrouw nadenkt is zij yang, als een man in slaap valt is hij yin. Maar in verband met de maancyclus zijn de zaken weer anders verdeeld. Omdat de vrouw ook het maandritme kent, zeggen de taoïsten dat het vrouwelijk lichaam het volmaakte lichaam is – het kent immers alle ritmen.

Het geluk van de dieren

De dieren zijn nog altijd gelukkig omdat ze zuiver in die ritmen leven. Ik ben ooit eens meegetrokken met een vriend ornitholoog die, zoals ornithologen dat plachten te doen, iets had ontdekt dat de moeite waard was. Het was een rietveld waar de niet-broedende zwaluwen kwamen slapen. Met honderden. Ik moest bepaald mee. Met de moed in de handen en de laarzen aan de voeten, slofte ik achter hem aan, de kijker in de aanslag. Maar hoe ik ook speurde, de hemel bleef leeg. Ik zag geen zwaluwen. Ik werd wat ongeduldig en dacht terug aan een avontuur dat ik een tijd ervoor had meegemaakt. Een van mijn Limburgse vrienden vogelliefhebbers belde mij op om te zeggen dat de zeer zeldzame ortolaan aanwezig was, dat ik zonder meer moest komen kijken, en dat het succes verzekerd was. Hij zat er immers altijd. Mijn vriend zei het op zo'n zangerige toon, dat ik me liet verleiden en derwaarts toog. Tweehonderd kilometer verder stond ik geduldig te wachten –

ornithologen zijn dat nu eenmaal – maar er was in straten noch wegen een ortolaan te bekennen. Ontgoocheld *dem langen Weg zurück*.

's Anderendaags belde mijn vriend me op om te zeggen dat hij er weer zat. Dus werd ik ook nu wantrouwig en ongeduldig en vroeg aan mijn begeleider waar ze toch bleven. Hij antwoordde dat ik geduld moest hebben tot yang overging in yin. Hij zei het niet zo, want ornithologen zijn in de regel geen sinologen, maar hij bedoelde het zo. En inderdaad, in de schemerzone vielen de zwaluwen langs alle kanten uit de lucht, doken in het rietveld, maakten aldaar nog wat ruzie voor de beste rietstengel, en vielen in slaap. Op dat ogenblik kwamen de uilen uit de bossen. Wie het nooit heeft meegemaakt, heeft toch veel gemist. Als je in het vale laatste licht de ransuilen op hun stille vleugels zo mysterieus de nacht ziet inglijden op zoek naar de volgende muis, dan doet je dat toch wat. Misschien herinner je je nog dat de nacht yin is, maar dat actief zijn yang is. Dit geeft ons een unieke gelegenheid om eens samen te vatten: een uil is een yin-vogel die yang is in de yin-fase. Je hebt het nog niet echt begrepen?

Misschien voldoet een voorbeeld van op het neerhof de honkvasten onder jullie meer. Er is nog nooit een boer geweest die tegen zijn boerin zei: 'Marie, heb je de kippen al binnengejaagd?' Kippen gaan immers van zelf (tzu-jen) naar binnen. Het is nog nooit gebeurd dat er een halfuur later nog een kip op kousenvoeten kwam binnengeslopen. Zoiets gebeurt niet met kippen, wel met mensen natuurlijk.

Yin-yang en ons beetje vrijheid

Daarmee komen we bij onze eigen species. Ik zal eerst aantonen dat de mensen een beetje vrijheid hebben ten opzichte van het yin-yang-systeem, en daarna dat het toch echt maar een beetje is. Niemand weet dit eerste beter dan de moeders die hun kinderen naar bed brengen: je brengt ze naar de yin-fase, maar meestal zijn ze nog niet zo yin-gezind, en doen ze in bed lekker nog een beetje yang-achtig. Tot vader beneden aan de trap begint te bulderen, wat vaders altijd zo voortreffelijk gekund hebben. Kippen op stok doen niet meer yang-achtig, die slapen alleen maar. Dus zit het in het mensenkind ingeboren. Die vrijheid is echter maar beperkt. Ten bewijze daarvan neem ik jezelf als voorbeeld. Gesteld dat je zegt: we hebben een lastige dag achter de rug, dit is een lastige yang, maar vannacht is het feest, en we feesten de ganse nacht. Dit is dan nog een yang: twee yangen na elkaar. Maar je kent best het vervolg: dan kruip je voor twee yinnen in bed. Probeer maar eens met drie yangen na elkaar, je zal zien wat er van je overschiet. Ze zullen je op het vuilnisblik mogen vegen. De grote vraag zal dus zijn: hoever kunnen we van het natuurlijke ritme afwijken?

Vaak zeg ik tot mijn publiek, wanneer ik een avondvoordracht hou: 'Wat zitten jullie hier nu nog te doen? De yin-fase is al lang begonnen. Jullie zitten hier je yin-fase te veryangen. Ik vind dit erg, maar ik vind het nog veel erger dat jullie de mijne mee veryangen.'

Wu-wei, niets doen

Daarom is het grote devies van de taoïsten: *wu-wei*, niets doen. Hoe minder je doet, hoe gelukkiger je bent. Soms kan ik daar wel inkomen. Je moet echter goed voor ogen houden dat de dieren niets doen, zij leven alleen maar. Ook een boom doet niets, hij groeit alleen maar. Hoe verder men zich echter van het tao verwijdert – dit wil zeggen: van de natuurlijke ritmen – hoe meer men onder spanning geraakt. Wij mensen worden al gestresseerd door de simpelste afwijking van de natuurlijke ritmen. Stel even dat je tot de gelukkigen behoort die nog over een moestuintje beschikken. Vaak denk je: ach, mijn moestuintje, mijn stukje natuur. Een ogenblik! Aan dat perceeltje aarde dat je te beurt is gevallen wil jij natuurlijk een patroon opdringen. Je hebt beslist, na bekwaam overleg met de zaicatalogus in de hand, dat hier de sjalotten, daar de prei en ginds de radijzen zullen groeien... Maar moeder natuur, in al haar grilligheid (daarom spreken we over moeder natuur, anders zouden we het wel over vader natuur gehad hebben), zaait in jouw tuintje allerhande ongerechtigheden, die wij onkruid noemen. In feite zijn je sjalotten en radijzen onkruid: die horen daar immers niet thuis. Met een licht gevoel van bitterheid ruk je voor de negenennegentigste keer dat verwenst onkruid uit. Je plaatst vermoeid maar tevreden je gerief in je tuinhok. Maar moeder natuur is al weer aan het zaaien, er komt nooit een einde aan de distels en doornen. Zo geraak je onder stress – al is een beetje stress wel heilzaam, anders word je te lui en te dik – omdat je de tao-ritmen tegenwerkt. Ik ben eens met mijn vrouw voor zeven weken op reis geweest, zo maar rond de wereld (ik kan uit eerste hand getuigen dat hij rond is, want we zijn langs Waarmaarde vertrokken en langs Outrijve teruggekeerd). Ik had daarbij mijn tuintje overgelaten aan de zorg van mijn drie grote zonen en mijn nog grotere schoonzoon. Maar je kan het evengoed aan God overlaten, die is net zo'n bekwame en vlijtige tuinier. Toen ik thuiskwam stonden Gods gewassen welig te tieren in overmaatse vormen, terwijl ik de mijne daartussen nog nauwelijks terugvond. Zodra moeder natuur had gemerkt dat we om de hoek verdwenen waren, was zij met uitbundige ijver aan het zaaien gegaan. Wie de natuur dus aan zijn eigen inzichten en doelstellingen wil onderwerpen, komt nooit meer tot rust.

Ach, die stress

Nu kan die stress natuurlijk ondraaglijk worden, als we te ver van het tao gaan afwijken. Wanneer wij 's nachts werken in plaats van overdag, ons altijd in de *traffic-jam* moeten storten, altijd in overspanning zitten omdat we dit en dat weer niet tegen de deadline voor mekaar krijgen... In dat geval zal de natuur zich wreken bij middel van beschavingsziekten. Wij vergeten toch altijd weer dat de draagkracht van het menselijk lichaam niet onbeperkt is. Weet je – je weet het niet, maar je weet het bij deze – dat er nu al tweeduizend beschreven ziekten zijn (dit maakt de geneeskunde tot een lucratieve bezigheid, die vurig hoopt dat ze haar doel nooit bereikt), waarvan de dieren (niet de varkens van Wingene, maar de dieren in het wild) er maar zeshonderd kunnen krijgen? Er zijn dus al

veertienhonderd beschavingsziekten. Oorzaak? De stress, die ontstaat als we te sterk tegen het tao in gaan leven.

Men hoort mensen vaak klagen over voorjaarsmoetheid. Dit is echter geen ziekte, maar een gevolg van de verstoring van het yin-yang-ritme. Gedurende de winter duurt de yin-fase lang en de slimme dieren profiteren van de gelegenheid om hun winterslaap te houden. Als de lente weer aanbreekt, zijn ze vol goede moed en levenslust. Wij alleen hebben voorjaarsmoetheid, omdat we onze winterslaap niet gehouden hebben en tot een zwart gat in het yin voor onze kijkbuis hebben zitten zappen. Als op een zomermorgen de vogels om vier uur beginnen te fluiten om de nieuwe dag te prijzen, ben jij geërgerd omdat er schepselen zijn die op dat heidens uur al beginnen lawaai te maken. Drie uur later kom je er – uiteindelijk – ook *doorgekropen*. Je fluit niet, en als je het al eens doet, dan mag je het voor mijn part laten. Want 's morgens fluiten ze allemaal vals.

Nu zal je terecht opmerken dat dat wu-wei wel bijzonder aantrekkelijk is, maar dat het als praktische vuistregel toch niet te handhaven is. Dit is een schrandere opmerking van jou. Zo had ik jaren geleden eens een bedelmonnik aan de deur – het ras is blijkbaar in alle stilte uitgestorven: vergeten van zich voort te planten, zou André Demedts gezegd hebben. Ik voelde een heidens verlangen bij mij opkomen om hem een beetje te pesten en zei: 'Als wij nu eens allemaal tot je orde toetraden, waar moeten we dan gaan bedelen?' Blijkbaar had hij daar nog nooit aan gedacht. Hij leek er ook niet erg bekommerd om dat we onze dreiging zouden ten uitvoer brengen. Maar dit is het probleem: ik wil morgen best in het wu-wei onderduiken, op voorwaarde dat jullie zo dwaas zijn te blijven werken en mij, liefst nogal vrijgevig, willen onderhouden.

Nulspanning

Maar we hebben toch veel meer vakantie dan vroeger? Is dit geen unieke gelegenheid om het wu-wei gedurende een tijdje in de praktijk te brengen? Door zomaar op onze rug te gaan liggen en naar de wolken te kijken: rustig en goedkoop. Wat zouden wij na een paar weken heerlijk uitgerust zijn. Maar neen, het is vakantie en we moeten toch iets *doen*. Voor één keer staan we 's morgens om vier uur met de glimlach op. We staan soms nog om vier uur op, maar dan zonder glimlach. 's Avonds bevinden we ons negenhonderddertig kilometer van huis. Vermoeid, bestoft, met vuile, vieze kinderen... Maar wat wil je: we moeten toch iets doen. Meestal is het na een paar weken hoog tijd dat we verlost zijn van die lastige vakantie – je zou er nog aan ten onder gaan – en dat we op ons werk kunnen gaan uitrusten.

Ik had me een paar dozijn jaren geleden door mijn nakomelingen laten verleiden om nog een laatste keer te gaan kamperen. Het is inderdaad ook de laatste keer gebleven. Niet omdat ik niet meer mee wil, maar ze willen mij niet meer mee. We waren uit een gezonde Vlaamse reflex naar de Voerstreek getrokken – toen durfden we dat nog zonder het geweer mee te nemen – en we hadden ons op de camping van Teuven genesteld. Het was een prachtige zomer en het was erg rustig op het terrein. Al wat ik daar deed kan je in het Chinees kort samenvatten: wu-wei. Ik deed er lekker niets, en lag languit voor de tent in de

zon, toen er plotseling een kampeerclub binnenviel. Dan wordt er nogal wat lucht verplaatst: bevelen geschreeuwd, plakATEN in de grond geheid, uitlaatgassen verspreid... Al de rust was uit dit zalige oord verdreven. En waren het dan nog van die brave, bescheiden West-Vlamingen geweest! Maar het waren van die luidruchtige Antwerpenaren, die altijd boven iedereen uit moeten schreeuwen. Nu waren er vier jonge huisvaders die mijn stek als het middelpunt van hun vakantieactiviteiten hadden uitgekozen. Ze begonnen in de vier windrichtingen rondom mijn bescheiden tentje hun zomerpaleizen op te slaan. Ik lag dat alles te bekijken vanuit een wu-wei-houding. Bepaald een aan te prijzen houding als je de ijver van de anderen wil observeren. Ik zag overigens al altijd graag andere mensen werken. Nu werden die tenten opgeslagen alsof er een beker te verdienen was voor wie het eerst klaar was. Ik zag hoe die nijvere vaders schichtige blikken naar elkaar wierpen om te zien of de anderen nog niet verder gevorderd waren. En dan die gezellige anekdoten die het gebeuren opfleuren. Aan tent nummer één was vader, op het moment dat hij de piketten in de grond wilde slaan, de hamer kwijt. Alleen moeders weten hoe woest vaders kunnen worden als ze hun alaaam kwijt zijn. Aan tent nummer twee komt er een kleine hummel aangehuppeld – blij dat het vakantie is – hij valt natuurlijk over die koorden die nog niet gespannen zijn, krijgt een paar *lappen* tegen zijn oren omdat hij de werken durft te verstoren. Aan tent nummer drie komt moeder ietwat voortijdig met haar mobiele keuken aandraven. Ze wordt weggeschreeuwd. Of ze misschien niet ziet dat... Toen de vier vaders in een nek-aan-nekrace over de meet waren gegaan, kwamen ze bij mekaar staan. Ze leken op vier dampende horsen in de zomerson. En ik, die daar nog altijd onbeschaamd lag te wu-wei'n, hoorde hun gesprek. Een van die vaders zei met een diepe lamentebele zucht: 'Ja, wat zouden we nu eens kunnen doen?' Ik bemoei mij niet met andere mensen, maar ik dacht: had je het nu een beetje kalmer aan gedaan, dan zou je nu niet zulke verzuchtingen moeten slaken. Maar een andere vader wist het. Let er eens op hoe ze in dat geval met stemverheffing verkondigen dat ze de oplossing van het moeilijke probleem gevonden hebben. Hij zei: 'We zouden misschien wat activiteiten kunnen organiseren.' Ik dacht: je had daarnet zo'n mooie activiteit, had je dat nu eens rustig aan gedaan, een beetje lui geweest, een babbeltje geslagen tussendoor en misschien een pint gedronken... Als die tenten tegen de avond overeind stonden, was dat toch ruim op tijd geweest? Bovendien, het regent toch niet. Maar het toppunt moest nog komen. Plots zag een van de vaders mij liggen, en hij zei: 'Meneer, als je soms wil deelnemen aan onze activiteiten, dan ben je altijd welgekomen.'

Ik heb hem niet verteld waarmee ik mij in het leven onledig hou, een onledigheid waarmee ik zelfs mijn brood verdien. Maar ik dacht: hier heb je nu onze beschaving op een blaadje. Eerst gaan ze zich opjagen, ze treden in de concurrentieslag: ze willen allemaal de eerste zijn, de machtigste, de rijkste, de slimste, de dikste (neen, dat is een uitzondering), maar ze sloven zich uit om de anderen voorbij te steken. Als ze zich dan uitgesloofd hebben, dan weten ze niet meer wat te doen. Ik herinner mij nog levendig de triomfantelijke krantenkop toen wij de vijf dagenweek hadden ingevoerd. Maar ik weet ook nog dat er veertien dagen later al een artikel in dezelfde krant stond: problemen van de vrijetijdsbesteding. Ik dacht: laten we maar weer zes dagen werken en het wat kalmer aan

doen. En als die vlijtige zielen dan op hun nerveuze levensweg nog een oosterse wijze zien liggen, die daar rustig ligt te wu-wei'n, dan zouden ze hem ook nog opjagen.

Het licht van Azië: het boeddhisme

De glimlachende boeddha

Vele mensen die enige belangstelling voor het boeddhisme vertonen, al is het omdat ze *Zeven Jaren in Tibet* hebben gezien, of omdat ze op een rommelmarkt een Boeddhabeeldje hebben weten op de kop te tikken, zijn altijd verbaasd dat men Boeddha in de regel voorstelt als een gezellige dikkerd, die met gesloten ogen en een beate glimlach de aardse ellende aan zich laat voorbijgaan. Men stelt zich een heilige toch altijd liever voor als een uitgemergeld wrak? Het gaat hier eigenlijk altijd om Chinese beelden. Wanneer een kunstenaar een dravend paard of een liggend naakt moet afbeelden, liggen de vormen en modellen voor het grijpen. Wanneer men hem echter vraagt de vreugde of het verdriet voor te stellen, moet hij al zijn verbeeldingskracht geweld aandoen. Maar hoe stel je de verlichting en het nirvana voor? Vermits de Chinezen er in alle tijden nogal schraal bijliepen bij gebrek aan voldoende voedsel, stelden ze zich graag voor dat iemand die ten overvloedige gevoed was ook een gelukkig iemand was. Aangezien kunstenaars nou ook niet altijd in de diepten des hemels schouwen, dachten ze dat ze de gelukkige Boeddha maar het best konden voorstellen als een behoorlijk uit de kluiten gewassen figuur. Maar, zoals zo vaak met de verbeeldende kunsten, brengt zo'n voorstelling ons niet veel dichterbij de kern van het boeddhisme. Ook het christendom heeft met deze hachelijkheid van de verbeelding af te rekenen gehad. Als men aan de ongeletterde middeleeuwer het lijden van Christus wilde duidelijk maken, dook men in het lijdensverhaal en lichtte er alle verbeeldbare passages uit en maakte daar de fameuze veertien staties van de kruisweg van. En men zei met omfloerste stem dat niemand ooit zo geleden had. Ik heb me toch dikwijls afgevraagd wat, als dit het lijden van Christus was, men dan moest denken van die duizenden anderen die hetzelfde lot hadden ondergaan. En ik bracht enig begrip op voor Halldor Laxness, die zich afvroeg wie er nu meest geleden heeft: God voor de mensen of de mensen voor God? Want ik kan best aannemen dat iemand die vier jaar in een concentratiekamp gezeten heeft meer geleden heeft dan wat ik op de platen van de staties afgebeeld zie. Maar het lijden van Christus was duidelijk een mystiek lijden, dat hierin bestaat dat men zo ontroerbaar en empathisch staat tegenover de hele mensheid, dat al het lijden van die mensheid op je drukt. Dit is ook de boeddhistische grondervaring geweest.

Het begrip godsdienst

Laten we ons, wanneer we enigszins willen doordringen in de boeddhistische wereldvisie, eerst goed realiseren dat ons courante woord 'godsdienst' een verengend begrip is: niet alle religies zijn diensten van God. Dat hebben de jezuiten ervaren toen ze een eerste poging deden om de Chinezen de moederschoot der roomse Kerk binnen te brengen. Stel je maar voor dat je in een hoogontwikkeld land komt, met een enorme literaire traditie en dat je nauwelijks twee woorden van de taal kent. Voor elk begrip moet je proberen te achterhalen

wat zijn equivalent is. Toen de jezuiten aan de Chinezen vroegen wat hun woord voor God was, wist geen Chinees wat ze daarmee bedoelden. Toen zeiden de missionarissen: 'Maar je kent toch de Hemel boven je hoofd?' 'Ja, zeker,' zeiden de Chinezen. 'Die Hemel noemen we *T'ien* en elk jaar drukt onze keizer zijn dank uit aan de Hemel.' 'Maar weten jullie,' zo wedervoeren de paters, 'dat daar iemand woont?' Om dit te begrijpen, moet je weten dat het westers wereldbeeld, dat je nu nog in de collegedictaten van de zeventiende eeuw in het archief van de universiteit van Leuven kunt vinden, toen bestond uit een centrale aarde, met daarboven zeven hemelen (in de zevende zijn velen al eens geweest, maar de lucht is er zo ijel dat men er niet te lang vertoeft – hoogstens tot aan het einde van de wittebroods-*weken*), en boven die hemelen woonde God met de gelukzaligen.

De Chinezen waren echter hoogst verbaasd dat daar iemand woonde en zeiden dat dit het eerste was dat ze daarover hoorden. 'En,' gingen de zendelingen verder, 'die God is daar de baas, in het Chinees *Chu*.' Iedere getrouwde Chinees begreep onmiddellijk wat ze daarmee bedoelden. God werd dan, in arren moede, maar aangeduid als *T'ien-chu*, de baas van de Hemel, en zo heet hij nog steeds in het modern Chinees. Dit is een mooi voorbeeld om aan te tonen dat de ontmoeting van culturen niet zo'n eenvoudige zaak is als men ons wil doen geloven in het zogenaamde multiculturalisme, dat vaak de indruk geeft dat het van alle beschavingen een soort culturele bouillabaisse wil maken.

Nu heeft ook het boeddhisme nooit een *gods-begrip* gehad – wat nog niet hetzelfde is als geen god. Wij zullen ons dus moeten verzoenen met de idee dat godsdienst slechts één van de vormen van religie is.

De ziel

De *ziel* is een gelijkaardig concept, dat wij graag als universeel beschouwen. Het oudste woord voor ziel vinden we in het Sanskriet *Atman*, waar we duidelijk de stam 'ademen' in herkennen. Men zal al wel in het Paleolithicum geweten hebben dat een levende van een dode te onderscheiden is door het feit dat de eerste ademt. Wanneer deze adem stopt, kan men zich voorstellen dat er iets uit het lichaam is ontsnapt. Of ze zich daarbij al van meet af aan voorstelden dat dit iets met bekwame vleugelslag opsteeg naar een betere wereld, weet ik niet. Maar ook het Griekse woord *psyche* is afgeleid van het werkwoord 'psychein', dat *blazen* betekent. Ik wil deze betekenis geenszins doortrekken naar de psychologie en bied hierbij namens van Dale's Etymologisch Woordenboek mijn excuses aan de psychologen aan. Maar deze ziel had in de religies, mede in het spoor van Plato, zo'n centrale positie ingenomen, dat ze bijna een sluitstuk werd van de godsdienst. Maar was dit ook het geval in andere culturen? Hoewel iedereen wel het verschil zag tussen leven en dood, zag niet iedereen de in het lichaam gekerkerde ziel, die zich bij de dood met een ultieme zucht bevrijdde. Chinezen hebben helemaal geen duidelijk beeld van wat zo'n ziel nou eigenlijk mag wezen, en, als je beweert dat je een ziel hebt, zouden ze zelfs durven vragen of ze die eens mogen zien. En ja, waar zit dat ding eigenlijk? Wanneer nu de tweede missionering golf over China vaardig werd – men had moeten wachten tot onze dappere legers de

Opiumoorlog gewonnen hadden – heerste er in China, door de enorme bevolkingsaan groei, grote armoede. Dit was voor de ijveraars een hemels geschenk, want geruggensteund door ons met vlijt bijeengespaarde postzegels en zilverpapier, kon men de arme Chinezen naar de missie ontbieden om daar hun rijstkommetje gevuld te zien. De prijs daarvoor was bijzonder laag: het kostte alleen hun ziel. Maar als je niet goed weet wat een ziel is, en je voelt na afstand niet eens dat je iets kwijt bent, maar wel dat je buik gevuld is, dan moet je al meer dan een *profijtige Hollander* zijn, om zulke voordelige ruil niet te aanvaarden. Vandaar het grote aantal rijstkomchristenen. Ik kan het hun best vergeven, want ik denk dat ik ook in de rij zou zijn gaan staan. En wellicht niet ik alleen: want wie geen honger lijdt, weet niet wat honger is.

Als ik nu ook nog vertel dat boeddhisten niet geloven dat wij na de dood ten persoonlijke titel verder leven – zij vinden dat wij egoïsten zijn tot in het hiernamaals (egoïst tot in de kist) – dan voel je duidelijk aan dat comparatieve filosofie geen oppervlakkig bedrijf is.

Het boeddhisme als filosofie

Kunnen wij, westerlingen, eigenlijk het boeddhisme begrijpen? Ik geloof dat dit als religie niet gemakkelijk is, omdat je in een eigen religie ook altijd emotioneel moet geborgen zijn. Wellicht is het christendom, door zijn aloude traditie, het huis van de westerse geest, en door zijn grote culturele en ethische impact, misschien zelfs van de niet-christelijke westerse geest. Ik zelf doe geen poging om het volksboeddhisme te begrijpen: ik kan in zijn symboliek niet goed inkomen. Uiteraard heb ik er eerbied voor en vind ook ik de dalai lama een fijne kerel, al moet ik eerlijk toegeven dat die gebedstrommels mij op de zenuwen werken, waarbij ik dan ook weer moet vaststellen dat ze een aardige vorm zijn van mechanisering van de religieuze praxis; waarom zouden we te voet gaan als we auto's hebben? Maar dit volstaat uiteraard niet om het boeddhisme in zijn religieuze praxis te kunnen ervaren. Ik heb echter de indruk dat we het wel kunnen begrijpen als *filosofie*. En dan zullen we tot het ietwat onthutsende besluit komen dat het boeddhisme dicht bij de dieptestructuur van de religies komt en daardoor ook in het christendom opduikt, met name bij onze mystici. Dit zal ook de reden zijn waarom ik van mening ben dat het huidige christendom er alles bij te winnen heeft, een beetje te boeddhiseren. Toen men in de vorige eeuw in Pruisen op zoek was naar een alibi om China binnen te vallen, vond men 'het Gele Gevaar' uit, en zei men dat het beter was te voorkomen dan te genezen (een oude specialiteit van de Pruisen). Dit sprak tot de volksverbeelding, want we herinnerden ons uit de geschiedenisboekjes de woeste horden Hunnen die uit de nevelen der tijd aangestormd kwamen om onze contreien te brandschatten. *Der Wilhelm* liet in zijn paleis een groot schilderij aanbrengen, dat dit dreigende gevaar moest uitbeelden: een stel koene en kloeke walkuren starden onvervaard – zoals walkuren plegen te doen – onder aanvoering van de engel Michaël, naar het Oosten, met het kruis in de rug en de lans in de vuist om de gele horden terug te drijven. En hoe werden deze woestelingen uitgebeeld? Het is haast niet te geloven: door een boeddha die

aan de horizon opduikt. Wij moesten onze ene ware religie beschermen tegen dit symbool van heidendom en barbarië.

Maar laten we eerst proberen de filosofie van het boeddhisme te begrijpen. Toen de huidige paus naar Azië reisde, heeft hij in zijn toespraak de boeddhisten zwaar beledigd door hen nihilisten te noemen. Boeddhisten maken zich zelden kwaad, maar die keer waren ze toch wel verbolgen. In de wetenschap dat, zoals voor alle groten der aarde, de pauselijke toespraken door anderen geschreven worden, wil ik alles met de mantel der liefde bedekt houden. Maar het toont toch overduidelijk aan hoe de algemene teneur in het Vaticaan is, als men het over die hardnekkige heidenen heeft. Boeddhisten zijn noch dogmatisch noch kerkelijk ingesteld en zijn daarom niet al te gauw in hun theologische wiek geschoten; maar die keer voelden ze zich beledigd door zoveel wanbegrip omtrent een van hun fundamentele ideeën, met name dat van de Leegte. Het rationalistisch ingestelde Westen realiseert zich niet dat niets zo vol is als de Leegte, hoewel zijn eigen mystici dat ook wel wisten.

Het realiteitsbewustzijn

Laat mij dan een poging doen om althans de basisideeën van de boeddhistische wereldbeschouwing te beschrijven. We gaan hierbij uit van de idee van het *realiteitsbewustzijn*: wat is nu eigenlijk de *real reality* van deze wereld? In de Griekse denktraditie zou men antwoorden: het blijvende, het onvergankelijke. Maar dit blijvende kennen we eigenlijk niet, we *denken* het alleen maar. Zo zijn zogenaamde elementaire partikels geen waargenomen, maar uit de werking afgeleide dingen. Boeddhisten leggen er zich bij neer dat dit een Mysterie is, dat niemand rationeel kan duiden. Men kan het echter wel beleven. Daarom noemen zij dit: het *conceptuele* niets. Zegt ook Angelus Silesius niet: 'God is een zuiver Niets'? Dit betekent helemaal niet dat God niet bestaat, maar dat Hij niet kan *gedacht* worden. Dit is misschien frustrerend voor een westerling, die aan het rationalisme verslaafd is, maar niet voor een oosterling die veel meer waarde hecht aan de beleving dan aan de kennis. De Leegte kunnen we in al haar volheid beleven. Maar de kennis van het absolute is altijd een pseudo-kennis: als ik beweer dat God oneindig is, zou ik ook nog moeten uitleggen wat oneindig is, en daar kan ik mij in feite niets onder voorstellen.

De oceaan en de golven

Eigenlijk kan het voorwerp van onze emotionaliteit nooit rationeel geduid worden: hoe zou ik liefde of esthetische ontroering of zelfs verdriet of de geur van de roos kunnen omschrijven? Dit geldt ook voor 'hogere' emoties. Men moet zich nu ook niet gaan voorstellen dat 'God' voor de boeddhisten een zwart gat is, hoewel het misschien toch wel een oneindige afgrond is. Om dit enigszins te kunnen visualiseren is de volgende verbeelding wel van nut. Stel je het Mysterie voor als een oneindige oceaan, die niet kan gepeild worden. Als de oppervlakte van deze oceaan volkomen glad zou zijn, zou er niets waar te nemen zijn. Maar deze oceaan golft – in christelijke termen: God schept. En het zijn precies deze golven

of fenomenen die het bestaan van de oceaan kenbaar maken. Vergeten we daarbij niet dat ik zelf ook een golf in het bestaan ben. Alle fenomenen zijn golven: een boom is een fenomeen, een ster is een fenomeen, jij bent een fenomeen (daar zal je wel nooit aan getwijfeld hebben). Maar elke golf verschijnt uit het Mysterie en verdwijnt er weer in. Nu nemen de golven die tegelijk hun bestaan doorlopen elkaar waar en denken daardoor nogal licht dat de Realiteit eigenlijk alleen maar de som van de golven is. Dit is wat positivisten doen. Maar religieuze mensen geloven dat er achter alles een diep Geheim steekt, dat voor ons verstand leeg blijft. We kunnen echter wel de golven waarnemen en bestuderen. In de Bijbelse traditie zag men God als een kracht die boven de wateren, die hij zelf geschapen heeft, zweeft en deze wateren opzweept en doet golven. Maar het boeddhisme ziet het Numen als de oceaan zelf die vanuit zichzelf de golven *emaneert*. Als men beweert dat het boeddhisme een atheïsme is, moet men duidelijk zeggen wat men onder dit begrip verstaat. Als atheïsme betekent: geen godsbegrip, dan is het boeddhisme een atheïsme; als atheïsme betekent dat er niets bestaat buiten de golven, dan is het helemaal geen atheïsme. Want de *real reality* is precies deze oceaan, en deze oceaan is het absolute. Maar deze oceaan kan ik niet rationeel begrijpen, en daarom noemt men hem *sunyata*, de Leegte. Maar deze Leegte is de Volheid. En deze Volheid kan ik wel ervaren. Deze ervaring ontstaat uit het feit dat ik altijd mijn eigen natuur kan ervaren: mijn vreugde en mijn pijn, mijn angst en mijn geluk. Maar mijn diepste natuur is de oceaan zelf: elke golf is in wezen oceaan. Ik draag het Mysterie in mij als een deel van mijn natuur en kan het derhalve ervaren.

De karmische streng

Wanneer nu een golf in het bestaan verschijnt, wordt hij opgewekt door een voorgaande golf en wekt op zijn beurt een volgende golf op. Soms zegt men wel eens dat de mens, eenmaal voortgeplant, best mag doodgaan: de golf heeft immers een volgende golf opgewekt, en de continuïteit is verzekerd. Dit is voor de westerse egotripper een zeer moeilijk te pruimen idee: want niet het individu, d.i. de afzonderlijke golf is belangrijk, maar wel de keten van existenties, d.i. de golftrein. In feite is deze golftrein een simplificatie, maar we hebben nu eenmaal zulk een bescheiden verstand; we zouden in feite moeten spreken over een golfveld. Driehonderd jaar geleden had ik immers 1024 (2 tot de 10^e macht) voorouders. Van hen heb ik mijn deugden en ondeugden geërfd. De mensen weten wel altijd te vertellen dat alle goede dingen van moederszijde komen en alle slechte van vaderszijde (zijn grootmoeder was ook muzikaal, zijn betovergrootvader ook een dronkaard), maar dat kunnen wij in dit complexe golfveld niet vaststellen. Kijk eens op een verloren regendag aan de kust – er is meestal een ruime keuze –, met de zuidwester in de nek, naar de golven, en vraag je eens af welke golf die ene golf die je viseert, heeft opgewekt. Je weet best dat virtueel de hele zee hieraan heeft meegewerkt. Dit betekent dat ik mijn leven niet als een *tabula rasa* begin, maar dat ik karmisch belast ben: ik draag het hele verleden van de aarde in mij. De karmaleer van de boeddhisten is een soort erfelijkheidsleer zonder genen en chromosomen.

Ik ben altijd een product van alles wat mij is voorafgegaan, en in feite van de hele kosmos. Ik beschik echter over een dosis vrije energie, en ik kan de golf een bepaalde impuls geven: ik kan de golf hoger opzwepen of ik kan hem dempen. Dit betekent dat ik mijn kluister aan het leven kan versterken of verzwakken. Al mijn energie, ook mijn vrije, heb ik ontleend aan de zon. Omdat ik deze energie niet rechtstreeks kan opnemen – wat velen, vooral dames, de hele zomer lang toch proberen te doen – moet ik deze eerst laten capteren door de planten en dan de planten opeten; de kieskeurigen onder ons laten de planten eerst opeten door de koeien en eten dan de koeien op, maar deze vormen slechts een tussenschakel. Al mijn energie komt dus uit de kosmos. Het beetje energie dat zich in mij bevrijdt is in feite de zelfbevrijding van het universum. Met deze beschikbare energie stel ik daden. Het Sanskrietwoord voor doen is *kr-*, en het gedane is karma (verwant met het woord *karwei*, maar dit is, zeker in mijn geval, meestal: het niet-gedane). Al deze menselijke daden vormen samen de geschiedenis. Meestal vatten wij geschiedenis op als het relaas van onze oorlogen en moordpartijen en onthouden wij alleen de namen van vorsten en machtsdragers, en denken stellig niet aan moeder die in de pap staat te roeren of aan vader, die zijn moestuintje zit te wieden. En nochtans vormen al deze feiten, zowel de kleine als de grote, samen het grote toneel des mensen – zoals zenboeddhisten terecht opmerken: er zijn geen kleine dingen. Als ik ook maar het kleinste feitje uit de geschiedenis haal, dan is er een gat in het breiwerk van die geschiedenis. Is het niet zoals Bram Vermeulen zingt: *ik heb een steen in de rivier verlegd; nu zal de rivier voor altijd anders zijn*. Ook al heb je maar een keitje verlegd, je hebt de geschiedenis helpen vormen. Elke daad die ik gesteld heb – een goede of een slechte – kan niet meer uit het verleden geplukt worden. Alleen kunnen wij het negatieve karma compenseren door positief karma. Dit is ook de reden waarom we ten aanzien van het verleden niet te lang moeten rondzeulen met schuldvragen, maar integendeel die fout in de toekomst moeten herstellen. We moeten de geschiedenis niet vervalsen om onze moord op de katharen te verdonkeremanen, we moeten voor mij zelfs geen openbare schuldbelijdenis afleggen, we moeten het in de toekomst anders doen en de vrijheid van levensbeschouwing respecteren. Waarheen begeeft de stroom van de geschiedenis zich? Misschien naar een steeds toenemende vergeestelijking van de wereld. Dit zijn, net als het punt omega, grote en dure woorden, maar we hebben een eenvoudige graadmeter: als er in de wereld meer liefde is, meer respect en verdraagzaamheid, minder oorlogen en vooral minder economische uitbuiting, dan vergeestelijkt de wereld. Wie zijn met veel moeite bevrijde energie onmiddellijk weer investeert in egoïstische doeleinden, in overcomfort en hedonisme, in haat en uitbuiting voegt negatief karma toe aan de geschiedenis. Wij hoeven ons niet noodzakelijk vast te klampen aan een steunpunt op oneindig.

De wedergeboorte

En de wedergeboorte? De westerling – ook diegene die in hemel en hel gelooft – vindt het leven in dit tranendal toch nog altijd het meest aantrekkelijke. Mocht hij het nog eens

kunnen overdoen, dan met graagte, ondanks het vooruitzicht ook de volgende keer niet over de rozen, maar over de stekels te zullen lopen. De idee van de persoonlijke wedergeboorte moge dan al in het hindoeïstisch geloof bestaan, maar in het boeddhisme zou dit een contradictie zijn. Het boeddhisme gelooft immers niet dat ik een zelf, d.i. een blijvende kern in mij draag. De wedergeboorte kan dus alleen betrekking hebben op de niet-verloste energie, op de golf die door zijn impuls nieuwe golven opwekt. Is dit geen deprimerende idee? De naïeve idee van de wedergeboorte, zoals westerlingen ze maar al te graag zouden invoeren, komt neer op de hoop dat jij eenmaal terugkeert. Stel je al maar een ogenblik voor dat je plots thuis langs de achterdeur naar binnen stapt en je wedergeboorte aankondigt. Ik ben niet eens zeker dat je welkom zou zijn, en misschien zouden ze wel denken: we waren hem nu kwijt en nu staat hij hier terug; en wij hebben zijn goederen al onder elkaar verdeeld. Ik werd eens door een zeer katholiek gezelschap in West-Vlaanderen opgebeld met de vraag hen te komen onderhouden over de wedergeboorte. Mijn eerste reactie was: waar is het geloof der vaderen henen, nu men het over zo'n heidens onderwerp wil hebben? Daar komt stellig geen kat op af. Dit is de enige voordracht die ik ooit gehouden heb, waar mensen op hun achterste op de grond zaten: wat een enorme opkomst! Ik begon mijn voordracht als volgt: 'Vindt iedereen van jullie zichzelf nu zo interessant dat je vindt dat je moet wedergeboren worden?' Er daalde een ijzige stilte over de zaal, want daarvoor waren ze niet gekomen; ze hoopten dat ik het ultieme bewijs van de wedergeboorte zou leveren. Aan het einde van mijn verhaal zei ik: 'Ik wens jullie allen een voorspoedige wedergeboorte. Wat mij betreft: ik heb genoeg met één keer. Stel je even voor dat je al die ellende nog eens moet overdoen: weer naar de schoolbanken gaan om je te laten opvoeden (men spreekt dan nog onbeschaamd van een opvoeding 'genieten': ik heb er weinig van genoten), naar het leger (dat ze dan nog afschaffen nadat ze anderhalf jaar van je jonge leven ontvreemd hebben), trouwen en kinderen tot Gods glorie verwekken en opkweken, een huis bouwen dat je nauwelijks kan afbetalen, en als het een beetje rustiger wordt in je jachtige bestaan, je zelf aantreffen als een oud verschrompeld mannetje... Neen, één keer volstaat.'

Maar is het dan niet deprimerend voor een boeddhist als hij noch in het eeuwig leven noch in de wedergeboorte gelooft? Neen, want hij gelooft in het *karma*. Als ik dood ben, ben ik niet echt dood, want alles wat ik in mijn leven gedaan heb blijft na mij voortbestaan, het is een deel van de geschiedenis geworden. Waarom moet ik zelf als een soort ziel blijven voortbestaan, het is toch even goed als een 'daad' te blijven voortbestaan? Ik heb de indruk dat het eerste verband houdt met het hardnekkige geloof van de Grieken dat ergens in mij een substantie verborgen zit, die beladen met eigenschappen langs de levensbaan tijgt, en die aan het einde zijns weegs de eigenschappen moet afstaan, maar de substantie weet te behouden. Boeddhisten geloven niet in dat soort, door niemand ooit geziene substantie. Jij bent alleen maar de som van je eigenschappen: verdwijnen de eigenschappen van dit lieve ik, dan verdwijnt ook het lieve ik zelf. Maar met de vrije energie die mij ter beschikking stond, heb ik vele daden, karma, gesteld, en deze daden zijn onvergankelijk geworden. In dat geval overleef ook ik mijn schamele bestaan. Oosterlingen hebben alleen maar een meer

dynamische manier van denken: de wereld is geen som van dingen, de wereld is een bundel daden.

De real Reality

De wereld evolueert. Dit kunnen we ook wetenschappelijk vaststellen. Dit betekent dat alle verschijnselen ook 'verdwijnselen' zijn: geboren worden is ingaan tot de dood. Maar dan kan de wereld der verschijnselen eigenlijk niet de reële wereld zijn. De dinosaurussen en andere van die lieverds behoren al lang niet meer tot de realiteit, en dat zal men zeer binnenkort ook van ons (ook lieverds) zeggen, en misschien wel ooit eens van de gehele mensheid. Daarom noemen boeddhisten de wereld der verschijnselen *maya*. Dit wordt vaak verkeerdelijk door 'schijn' vertaald, alsof de wereld een fata morgana was. Maar als je met je kop tegen een boom opbotst weet je wel dat die boom geen schijn is. Maya is 'verschijnsel', d.i. een aan de tijd gebonden fenomeen. Maar wat is dan de Realiteit met hoofdletter? Vanuit het standpunt van de astrofysica zouden we kunnen antwoorden: de energie, die eeuwig is en, volgens de wet van het behoud van energie, ook eeuwig blijft bestaan. Maar dit is toch precies wat de boeddhisten met de oceaan bedoelen: de oneindig scheppende kracht; en wellicht ook wat de christenen in diepste wezen onder God verstaan.

De boeddhanatuur en het nirvana

Mijn ware natuur is de boeddhanatuur. Dit is niet de natuur van Boeddha, maar de natuur van ieder wezen. Maar de meeste mensen zijn zo gefascineerd door de wereld van de golven dat zij deze diepe natuur niet zien. Gautama Siddhartha zag deze wel in een proces van verlichting en werd aldus *buddha*, de verlichte. Nu dragen alle dingen dit licht in zich: ook jouw hond is verlicht al zul je hem dit meestal niet toegeven, tenzij je over een mens van een hond beschikt. Maar alleen de mensen kunnen zich bewust worden van deze diepere natuur en de verlichting bereiken. Wie de verlichting in zichzelf heeft bereikt, ziet ook het licht overal in de wereld: want de wereld is verlicht. Maar alleen de mens kan positief naar verlossing streven. Deze verlossing vertoont twee aspecten. Wij leven allen onder het motto: eerst oomke en dan oomkes kinderen en denken dat het egoïsme ons goed recht is: we leggen het zelfs vast in wetten, zodat we beschermd zijn tegen al die onverlaten die onze heiligste rechten – zoals dat op bezit – zouden durven aantasten. Maar zolang je ik-gericht leeft ben je verliefd op de golf die je zelf bent en op een stel andere golven rondom je en kan je nooit je werkelijke natuur zien. Verlossen betekent dus altijd: je verlossen van de idee dat je een zelf bent. Nu is het duidelijk dat je zonder dit zelfgevoel niet kan overleven: je zou vergeten te eten. Zonder zelfgevoel kan ik ook geen wetenschap opbouwen, want ik ben het tenslotte die nadenk. Daarom – wat in het Westen altijd weer vergeten wordt – heeft verlichting alleen betrekking op de religieuze act. Als het zogenaamde religieuze leven bestaat uit de drie rijmende woorden 'vragen, zagen en klagen', dan staat het kleine ego centraal en wordt religie tot magie. De boeddhist wil echter 'verlicht' tegenover het

Mysterie staan en daarom is de religieuze act hoofdzakelijk van meditatieve aard. In de meditatie wil men het ik-zuchtige lichaam en het analyserend verstand uitschakelen, en zijn eigen zuivere natuur ontdekken en ervaren. Deze toestand, die vaak zeer tijdelijk is, noemt men *nirvana*. Nirvana is het dempen van het golf-gevoel, van de gebondenheid aan de wereld der verschijnselen om een kortstondige eenheid met het Mysterie van de oceaan zelf te beleven. Nirvana kan dus in een mensenleven herhaaldelijk voorkomen. Velen denken dat nirvana iets is voor het einde van het leven, zoiets als opgaan in rook en voor altijd in het zwarte gat van de dood verdwijnen. Maar dit kan uiteraard in het licht van de wedergeboorte geen betekenis hebben. Geen enkele golf staat op zijn eentje golf te wezen, hij behoort tot een golftrein (of golfveld). Wanneer nu deze golftrein zou gedempt worden dan bereikt men het 'nirvana van de overkant', het parinirvana. Daar moet het gehele heelal naartoe. Maar het zal nog wel even duren...

De kringloop van het bestaan

Wat de boeddhisten *avidya*, het niet-weten, noemen, heeft met 'weten' niet veel te maken. We zouden het woord beter vertalen door: niet-verlicht zijn, d.i. niet het juiste realiteitsbewustzijn bezitten. We worden allen in *avidya* geboren: omdat we tot de golftrein behoren zijn we van nature egogericht en kijken voortdurend uit naar wat we ons kunnen toe-eigenen. Wij worden gedreven door een blinde levensdorst die ons realiteitsbewustzijn volledig inpalmt. We bekijken de wereld als bestaande uit 'namen en vormen' (*namarupa*): 'namen' zijn de namen die wij sinds Adam aan de dingen geven, d.w.z. de concepten die wij er ons in ons brein van vormen; 'rupa' zijn de vormen die ik overal rondom mij zie, en waarvan ik telkens weer vergeet dat ze maar verschijnselen zijn. De 'rupa' wekken mijn begeerte op, terwijl de 'nama' mij de indruk geven dat ik de wereld rationeel kan begrijpen. De rationele verhouding tot de wereld kent aan het subject een autonomie toe, die het volgens het boeddhisme niet bezit. Het is in dit opzicht belangrijk even te denken aan het feit dat in onze postmodernistische filosofie het individu de kern en grondslag wordt van alles. Dat is precies een gevolg van de teloorgang van de mystieke religiositeit, een proces dat in het christendom al enkele eeuwen aan de gang is. Wij menen de wereld van de golven als de reële wereld te kunnen beschouwen en de studie van die golfwereld – de wetenschap – krijgt de leiding over de ontplooiing van onze maatschappij. De zin van het bestaan wordt in kennis en beheersing van het heelal gezien. De observatie en studie van deze vermeende realiteit wordt het grote doel van het leven en de samenleving. De egogerichte drang eigent zich dan het recht toe de andere golven als zijn bezit te beschouwen: onze wereld wordt een economistische structuur, waarin bezit en welvaart sacrosancte gegevens zijn. Maar daardoor wordt de gehechtheid aan de dingen zo groot dat ze ons emotioneel gaan beheersen en dat we de dood niet meer kunnen integreren in het leven, en deze degraderen tot een vervelend nevenverschijnsel, dat we zo veel mogelijk verdringen. Maar de dood is niet uit te schakelen: daarom dragen we bezit en kennis over op de volgende generatie die

de droom in leven houdt. Aldus kan de mensheid zich altijd maar verder afwenden van verlichting en verlossing.

Het boeddhisme als dieptestructuur

Ik heb vaak de indruk dat het boeddhisme dicht bij de essentie komt van wat religie eigenlijk is. Wij zien religie te veel als een cultuurelement, dat haar eigen gewijde teksten, gezangen en liturgieën heeft ontwikkeld en aardig wat macht naar zich kan toehalen. Maar religie is op de eerste plaats het opgaan van de mens in het Mysterie waarvan hij zelf een uitdrukking is.

Daartoe moet het kleine ik – zowel het natuurlijke als het denkende ik – uitgeschakeld worden als ik in relatie treed tot het Mysterie. Daarom is het boeddhisme de leer van *an-atman*, niet-ik, dat diametraal staat tegenover het *do-ut-des* (ik-geef-opdat-jij-zou-geven), als mystiek tegenover magie. Maar ‘niet-ik’ heeft ook betrekking op het ik dat denkt, verklaart, filosofeert en theologiseert: daarom is het Mysterie *sunyata*, de Leegte. Voor mijn ervaring echter is deze Leegte de Volheid van alles. En daarom zegt onze boeddhist Ruusbroec: ‘De mens moet zozeer van de liefde bezeten zijn, dat hij zichzelf en God moet vergeten en niets meer is dan minne’: zichzelf vergeten is an-atman, God vergeten is sunyata, de totale ‘minne’ is nirvana.

Yoga

Op schoot bij Patanjali

Yoga is zo'n alom gekende bezigheid, dat het niet nodig is dat ik deze nuttige, antistress-discipline hier nader beschrijf. Maar ik ben zo vermetel ze toch even terug te voeren naar haar oorspronkelijke basis. Er bestaat over Yoga een oeroud boekje door ene Patanjali geschreven. Het is onooglijk kort, zonder al die fantastische commentaren en dito tekeningen die er later door ijverige scribenten aan toegevoegd werden. En het is zo nuchter, bijna ontroerend nuchter. Net zoals ik bij de bespreking van Tao gedaan heb, wil ik terug tot op de rotsbodem. Als we de dingen in hun doodeenvoudige oorsprong begrepen hebben, dan kunnen we er onze eigen bloemrijke fantasieën aan toevoegen. Maar eerst naar de bodem.

Lichaamshouding

De Yogasoetra begint met de lichaamshouding te beschrijven, en zegt dat we, om yogaoefeningen uit te voeren, een gemakkelijke doch stevige houding moeten aannemen. Punt! Al de rest, de mooie tekeningen inclusief, zijn latere commentaar. Wat is een gemakkelijke, doch stevige houding? Ik hoor je al denken: ik ken een uitermate gemakkelijke houding, ik kruip in mijn bed. Neen, want dan val je in slaap. Je houding moet stevig zijn, zodat je bewustzijn open en ontvankelijk blijft en vrij van alle gedachten. Stel nu eens dat je op een duimspijker (voor de Nederlanders onder u: een punaise) gaat zitten, met de pin omhoog. Je weet best waarvan je geest, die je wenst te ontledigen, nu vervuld zal zijn: met name van dat *gepunaisde* lichaamsdeel. Dit is dus wat we noemen een niet-gemakkelijke houding. Nu hebben zich traditioneel enkele houdingen ontwikkeld, waarvan we kunnen zeggen dat ze gemakkelijk doch stevig zijn, en dat zijn dan de klassieke yogahoudingen geworden. Maar de non-conformistische zenboeddhisten zullen later leren dat de houding zelf niets terzake doet: als je, zo zeggen zij, makkelijker kunt mediteren door op je kop te gaan staan, wel doe het dan – uiteraard een beetje opletten voor je bloeddruk en zorgen dat het kleingeld niet uit je zakken valt. Ik herinner me nog levendig mijn eerste yogales. Men had geleerd zus en zo te zitten, niet meer te verroeren en de geest leeg te houden. Ik betoonde een grote ijver, want ik was gekomen om te leren. Maar na vijf minuten begon ik een kramp in mijn linkervoet te krijgen. Ik wriemelde met mijn tenen om dit onheil af te wenden. Je kan je dus lichtjes voorstellen van wat die zich ontledigende geest van mij vervuld was: de hele kosmos bestond alleen nog uit dat verkrampte lichaamsdeel. Ik dacht: ik hou dit niet meer vol. Voorzichtig loerde ik door de spleten van mijn ogen (wat voor een sinoloog nogal meevalt) om even vast te stellen of al die anderen wel degelijk in het nirvana opgetild waren. Dit bleek inderdaad met de waarheid en mijn verlangen te stroken. Ik dacht: nu ga ik me toch heimelijk een beetje verzetten. Maar mijn knie kraakte bij dit manoeuvre zo luid, dat al de anderen uit het nirvana gleden en de ogen openden om te zien wat er in dit

ondermaanse gebeurde. Dit is natuurlijk een van de oude dreigende gevaren: dat veel in de religieuze praxis altijd onecht geweest is en dat we allen zo graag doen alsof.

De ademhaling

De tweede stap is de regeling van de ademhaling. In ons dagelijkse nerveuze bestaan ademen we altijd met horten en stoten. Als men een pneumogram zou opnemen door de dag heen, dan zou het op een sint-itusdans gelijken. Onze innerlijke onrust drukt zich uit in ons ademhalingsritme. Wanneer we rustig zijn, ademen we ook rustig. Kijk naar iemand die slaapt. Er zijn er zelfs die dit zo krachtadig kunnen onderlijnen dat je het in de kamer ernaast kunt horen. Maar dat proces is ook omkeerbaar: als je rustig ademt, word je er ook rustig van. Wie op winterse wegen net aan een accident ontsnapt is, begint eerst diep te ademen, ten einde de spanning te verdrijven. Als we dus rustig ademen, verdwijnen ook de psychosomatische spanningen van ons alledaagse bestaan.

Het lege brein

Daarna moeten we de pratyahara beoefenen: dit wil zeggen dat we ons brein moeten laten leeglopen. Voor sommigen is dat nog de eenvoudigste stap, omdat er nooit erg veel in steekt. Maar voor de meesten is dat echt wel moeilijk. Omdat aan niets denken niet zo simpel is, beginnen we best met aan iets onbelangrijks te denken en daarop onze aandacht te concentreren, en onze dagdromen stop te zetten. Maar het moet wel iets onbelangrijks zijn, zo niet begint het computertje van ons verstand er zich weer mee te bemoeien. Men noemt dit een meditatie-object. Als jij als object van je contemplatie je facturen kiest die nog niet betaald zijn, deze aan de muur ophangt, en daarvoor gaat zitten, zal het moeilijk zijn je brein te ontledigen.

Morele voorbereiding

Maar nu moeten we even terug naar de yoga in haar geheel. Deze bestaat uit acht trappen, ingedeeld in twee grote blokken: de kriya-yoga, de praktische yoga, en de raja-yoga, de koninklijke yoga. Deze laatste is het waarlijk meditatieve deel van de yoga, waar het ook in feite allemaal om te doen is, maar waaraan in onze westerse yoga niet al te veel aandacht besteed wordt. Want yoga is in feite een religieuze praktijk, en geen oosterse gymnastiek. Omdat wij echter meestal alleen de praktische yoga kennen, denken wij nogal vlug dat daarmee het verhaal verteld is, terwijl het in feite alleen maar om de voorbereidende fasen gaat, waarbij men zich verlost van de elementaire banden aan lichaam, innerlijke spanning en bezig brein. Dit zijn de derde, vierde en vijfde trap. Maar waar zijn dan de nummer een en twee gebleven? Omdat het uiteindelijke doel van yoga is, de hoogste mystieke eenheidservaring te realiseren, en dus religieus van aard is, is het begrijpelijk dat de eerste

fase bestaat uit het leiden van een gaaf moreel leven. En inderdaad lezen we in de Yogasoetra dat we ons moeten onthouden van alles wat gevoeglijk in de tien geboden staat: niet liegen, niet stelen, geen onkuisheid, enzovoort. Maar meestal is het zo dat, wanneer we in onze yogaclubs te zwaar aan deze initiële voorschriften zouden tillen, we wel eens een vereniging zonder leden zouden kunnen zijn. Ik stel me graag voor dat ik portier zou zijn van het yogalokaal en begiftigd met wat de bijbel zo voortreffelijk noemt, de gave om harten en nieren te doorpeilen. De eerste meneer komt aan, ik doorpeil hem, en zeg: 'Kijk eens, meneer, wat hier in de Yogasoetra staat. Ik kan je onmogelijk binnenlaten. Mevrouw, het spijt me, maar...' Ik zou ze allemaal naar huis moeten sturen. Dan nog een blik in eigen boezem, de deur dicht en ook naar huis. Dit heeft uiteraard als gevolg dat men in het Westen yoga meestal loskoppelt van haar religieuze doelstelling. Daar is geen bezwaar tegen, want ook louter technisch is het in onze hectische tijd een goed middel om zich af te schermen tegen al te grote stress. Maar wij moeten beseffen dat het dan niet om de echte yoga gaat.

Ch'an - Zen

Toen het boeddhisme, zevenhonderd jaar na de dood van zijn stichter, in China arriveerde heeft het daar een serieuze transformatie ondergaan. Over die 700 jaar hoeft niemand zich te verbazen: zo gaat dat nou eenmaal in het Oosten. Ik weet het, je hoeft er mijn aandacht niet op te vestigen, dat tussen Indië en China een kloeke Himalaya in de weg staat, en dat het boeddhisme eerst naar Kasjmir moest en vandaar naar de zijderoute om langs de handelswegen in China te belanden. Maar er komt nog bij dat men daar nogal gemakkelijk denkt: *het kruipe waar het niet gaan kan*. En als het er wezen moet, dan komt het er wel ooit, dat is met water ook het geval. Wat een tegenstelling met het Westen. Christus klom ten hemel op, stak nog met zijn voeten uit, en de apostelen stonden al in Rome: *vita brevis*, het leven is kort, we moeten voortmaken, als we er binnen een redelijk bestek iets van willen terechtbrengen. Een andere belangrijke factor is de soepelheid van het boeddhisme, zowel wat zijn leer als wat zijn structuur betreft – alweer zo'n scherp contrast met het christendom, dat zijn leer haastig en in volle bijna Romeinse strengheid formuleert en daar in geen millennia meer aan raken laat, en daarenboven schokvrije hiërarchische structuren bouwt. Als het boeddhisme in een andere cultuur belandde, begon het niet met de afgodsbeelden omver te stoten en de heilige eiken om te zagen – zoals Bonifatius en andere Amandussen ten onzent –, maar nam al dat gene wat daar reeds bestond in zich op. Zo heerste in Tibet van oudsher de Bön-religie, met nogal een aardig zootje spoken, geesten en andere wangedrochten – hoe zou je zelf zijn als je in de Himalaya woonde, waar al nooit te veel zuurstof voorradig was, en men gemakkelijker al dat soort dingen zag. De boeddhisten laten dat allemaal bestaan en nemen het met de glimlach op: het volk moet ook iets hebben. Toen het in China kwam botste het daar op een taoïstische spiritualiteit, op een soort natuurmystiek. Het Indische boeddhisme zocht het allemaal meer in de hoge, en keek minachtend neer op de maya-wereld van de natuur. Maar in China werd het weer geaard. Deze vorm van aarding noemde men in China Ch'an. Toen dit nieuwe boeddhisme nog eens zevenhonderd jaar ouder was, belandde het in Japan, waar men het zen noemde.

Een leer zonder leer

Vraagt men aan een zenboeddhist naar zijn theorieën, dan krijgt men het onthutsende antwoord: we hebben geen theorieën. Wat moet de arme professor daar nou mee aanvangen? Dan maar op zoek naar de fundamentele beginselen.

Van natuur naar 'God'

Het eerste is dat Ch'an (we gebruiken de termen Ch'an en zen door elkaar) een brug heeft weten te slaan tussen de aarde en de hemel, tussen de natuur en het grote Mysterie, en daarmee aan alle dualisme is ontsnapt. Dit eerste punt drukt men in zen uit met een mooie legende. Het is duidelijk een legende, omdat het Ch'an wil laten ontstaan in Indië, wat niet

kan, omdat een grondvoorwaarde het taoïsme is. Maar kom, legenden waren al altijd mooier dan de geschiedenis zelf: wat hebben we aan de waarheid als ze vervelend is? Boeddha, zegt het verhaal, was daar gezeten met zijn leerlingen rondom zich. Er komt een lokale jongeling naar hem toe, biedt hem een bloem aan en vraagt: 'Meester, wilt ge mij uw leer verkondigen?' Boeddha neemt de bloem, bekijkt ze, blijft kijken en zegt niets. Er gaat een hele tijd voorbij. Plotseling glimlacht er een van de leerlingen. En, zo zeggen ze, zen is niets anders dan de van geslacht tot geslacht overgeleverde glimlach van die leerling. Nu, dat klinkt wel aardig oosters, maar wat betekent het? Let speciaal op de woorden bloem en leer. De jongeling biedt aan Boeddha een deel van het grote wonder aan, een expressie van het onpeilbare bestaansmysterie en vraagt in ruil des meesters theorie. Nu zou Boeddha kunnen zeggen: jongeling, als je mediteert over die bloem, dan zal je wel geleidelijk in de ban van het mysterie komen, en... Maar eigenlijk is dat ook een theorie. Boeddha zal het dus tonen, zonder een woord te spreken, hopende dat iemand van de aanwezigen zal inzien wat hij bedoelt. Wanneer die jongeling tot een plots inzicht komt, roept hij niet – zoals zijn westerse tegenvoeter zou doen – uit: 'Meester, meester, ik weet het! Meester, mag ik het eens op het bord zetten?' Want je weet, als wij iets weten, hebben we graag dat de anderen weten dat we het weten. Omdat hij het echt weet – in de zin van het woord verlichting – weet hij, als hij het nu zegt, dat hij er een theorie zal van maken. En hij zwijgt en glimlacht. Waaruit jij logischerwijze kunt besluiten dat ik er niets van begrijp, maar ik kan toch moeilijk zwijgen en hier beaat voor mezelf uit zitten glimlachen.

Maar we hebben het begrepen: van natuur naar God, niet vanuit de boeken, niet vanuit de theorieën, maar vanuit de directe ervaring. Zo begrijpen we ook waarom de zesde patriarch de soetra's scheurde: al die letters, al die woorden, al die theorieën, zijn een muur tussen mij en het Mysterie. Als je dan bij wijze van vergelijking denkt aan de macht van het woord, dat bij ons alles usurpeert, dan moet je toch even slikken.

Geen vragen zonder antwoorden

De tweede steunpilaar is het meest wijze wat ik ooit in het Oosten gelezen heb: stel nooit vragen waarop toch geen antwoorden zijn. Wij zijn erdoor getekend en het is de basis van ons academisch vertier, dat wij steeds maar dergelijke vragen stellen. 'Bestaat God?' vragen wij met intellectuele overmoed, al weten wij dat we nooit een sluitend bewijs pro of contra kunnen leveren. Of: bestaat er leven na de dood? Dit doet me altijd denken aan het verhaaltje van de gelovige die tegen de ongelovige zegt: 'Jij zal nogal kijken na de dood als je zal zien dat er iets is,' waarop de andere: 'Jij zal nog meer kijken als je zal zien dat er niets is.' Een zenboeddhist zal zeggen: 'Ga jij eens kijken, ik zal voor jou de ladder vasthouden.' Als men dergelijke vragen stelt, kan men hele bibliotheken vol schrijven – wat wij in het Westen ook hebben gedaan – maar het antwoord zullen we niet vinden. Als iemand zegt: maar ik geloof vast dat..., dan wens ik hem alle zaligheid in zijn geloof, maar daarmee is het probleem geenszins opgelost. Wij hadden vroeger zo een wanstaltig dik boek (het was dan ook op oorlogspapier) over ons rijk geloof. Daarin stond een lang, langdradig en nogal

duister hoofdstuk over God. Wij leerden het, bij gebrek aan beters, dan maar uit het hoofd: zo van het 'uitboezemerschap' en het 'uitgeboezemdschap' over de Triniteit (wij die overigens zelfs niet vluchtig aan een boezem mochten denken, maar de theologie heeft zich altijd in een uitzonderingspositie bevonden). Aan het eind van dit gewichtig hoofdstuk was een halve bladzijde over – wat we ons in de behoeftige oorlogsjaren niet konden permitteren – en daar had de drukker in cursieve hoofdletters gedrukt: eeuwig Mysterie. Had hij dat nu eens vooraan gezet en al de rest wit gelaten.

Kleine dingen zijn niet klein

Het derde beginsel is: kleine dingen zijn niet klein. Klein en groot zijn bij ons altijd van die sociaal-politieke begrippen. Als een minister voor de zoveelste keer ons laatste miljard uitgeeft, denkt iedereen dat hij grote daden stelt en de kranten zijn verheugd dat ze alweer eens wat te verkondigen hebben. Als moeder in de pap staat te roeren is dat uiteraard maar een kleine daad. Geen krant die er een druppel inkt voor over heeft. Niets van, zeggen de zenmensen, als moeder in de pap roert met geheel haar hart – natuurlijk ook nog met een schuimspaan – dan is dat een grote daad. Alles wat met het volle hart gedaan wordt, alles wat echt en authentiek is, is zelfs meer: het is een heilige daad. En zo heeft zen zich ontwikkeld tot een keukenreligie. Je hoeft niet in een kathedraal te staan, omhangen met pontificale gewaden om religieus te zijn. Want ook daar kan je, bemijterd en bestaft, staan denken: wat zou er te eten zijn vanmiddag, terwijl je het *sursum corda* zingt. Authenticiteit is het criterium van de religieuze beleving. Daarenboven opteren de zenboeddhisten voor een panreligiositeit (bedoeld wordt uiteraard niet een religiositeit van pannen en potten, al komt ze daar in Zen wel eens dichtbij): alles participeert aan het Grote Wonder. Derhalve is alles sacraal.

Al die heilige huisjes

Daarmee zou het verhaal over zen uit zijn en zou je van mij verlost zijn – uiteraard met wederkerige gevoelens. Maar er is van zen zulke fijne kritiek uitgegaan op de heilige huisjes van onze moderne wereld dat ik je deze niet mag onthouden.

Immer vooruit...

Het eerste waar ze een hekel aan hebben is aan het begrip vooruitgang. Sinds de verlichting denken wij dat wij te allen tijde moeten vooruitgaan. Het is zelfs zo dat wij Belgen weliswaar nooit meer dan zes liederen bij mekaar hebben gekregen, maar dat je een daarvan alleen kan zingen, hoofd geheven, borst vooruit, want er staat: *immer vooruit, dappere Belgen*. We weten wel niet meer waar naartoe, maar dat kan ons geen barst schelen. Maar je moet toch

geen groot filosoof zijn om te beseffen dat, wanneer je naar links marcheert luidkeels brullend 'immer vooruit, dappere Belgen'... en je komt tien kilometer ver, en iemand zegt je: 'Het is niet langs hier, het is de andere kant op.' Dan kan je beginnen zingen van: immer achteruit, dappere Belgen. Om vooruit te kunnen gaan, moet je toch weten waar je naartoe gaat. De nuchtere zenboeddhisten zeggen: al wat vooruitgaat, gaat ook achteruit. Zij beweren zelfs dat het zoveel achteruitgaat als het vooruitgaat. Nu zal je misschien fronsend zeggen: dat begrijp ik niet. Laten we onze toevlucht nemen tot een paar voorbeelden. Je zegt tot een zenmens: 'De materiële vooruitgang van onze wereld is toch nog nooit zo groot geweest als thans.' 'Juist,' zal hij zeggen, 'en de hoop vuiligheid ook niet.' Dit is dan de achteruitgang van de vooruitgang. Is een auto vooruitgang? Dat misschien nu toch wel. Een ogenblik, even terug naar het dorp van grootvader. Als daar iemand verongelukte – en de keuze onder de doodsoorzaken was niet groot: je kon onder een kar geraken, uit een boom vallen; als je van het dank van mijn grootvader viel, kon je alleen maar je voet omslaan – maar als het gebeurde werd daar een kruis opgericht met als opschrift: ter zaliger nagedachtenis aan... hier ter plekke doodgebleven. Willen wij die vrome gewoonte met vijftig jaar terugwerkende kracht eens weer invoeren? Dan is Vlaanderen een groot kerkhof. Dan zal je wel de achteruitgang van de vooruitgang zien. De auto: veel vreugde en veel verdriet. Is er dan echt geen vooruitgang? Ja, als de mensen beter worden. Maar worden ze dat door al die moderne tuigen? Ik zou het niet weten: soms denk ik ja, maar even vaak denk ik neen.

Vive la liberté

Een tweede concept waarmee ze graag de draak steken is dat van de vrijheid. Sinds de Franse Revolutie hebben wij onze kelen schor geschreeuwd over de vrijheid. Nu is een zenboeddhist niet voor de onvrijheid, maar hij vraagt onze aandacht voor het volgende. Zet een vlo (de beestjes zijn weer wat in de mode gekomen, samen met hun broeders de luizen) op een hete plaat en zeg: 'Je bent volkomen vrij!' Vrije keuze: je mag naar believen blijven zitten of opspringen. Maar iedereen weet wat de vlo zal doen als het te heet wordt aan haar poten. Wel, zeggen ze, dit is ook met jou het geval. Als je op een zonnige morgen de voordeur opentrekt en je galmt het uit dat heel de straat het horen kan: vive la liberté! en je trekt vervolgens je brievenbus open en je aanslagformulier van de belastingen valt eruit, dan zal jij net doen als die vlo: opspringen. Hoe ingewikkelder de wereld wordt, hoe meer we aan je vrijheid moeten knagen. Je grootvader kon zijn kruiwagen nog rustig parkeren waar hij wilde, maar jij niet meer. Ik heb een vriend die advocaat is en als ik daar aan huis kom en ik zie al die dikke wetboeken staan, dan wordt het mij enigszins kil om het hart. Ik moet dat allemaal onderhouden; ik kan dat in mijn hele leven niet gelezen krijgen, en als ik er al eens in snuffel dan begrijp ik er meestal niets van... En dan durven die ellendelingen daar nog in schrijven: 'Niemand wordt verondersteld de wet niet te kennen.' En dat is ook een wet. Als de heren van de rijkswacht je staande houden, dan zal het je niet veel helpen te zeggen:

‘Waar je het over hebt, zal wel ergens in deel zeven staan, ik ben nog maar aan deel vier.’
Het zal je weinig baten, omdat je niet verondersteld wordt de wet niet te kennen.

De volmaaktheid

Een derde begrip waaraan ze een hekel hebben is dat van de volmaaktheid. Toen ik nog op de collegebanken zat, hield men ons te pas en te onpas (vooral dit laatste) voor dat we zo volmaakt mogelijk moesten leven op aarde. Dit werd direct vertaald in het onderhouden van het collegereglement, met de achtergrondgedachte: hoe volmakter zij, hoe gemakkelijker wij. Het was al nooit een zwaar karwei een stel heiligen te bewaken. Men had om dit alles te illustreren een stel vrome jongelingen uitgedacht – ik kan ze nog allemaal noemen: Johannes Berghmans, Stanislas Costa, Aloysius van Gonzaga ... die *nooi-ooi-ooit* één komma van het reglement overtreden hebben. (Ten gerieve van de jonge lezer: dit gebeurde ’s morgens om zeven uur, in een koude studiezaal – het was oorlog, en we hadden alleen maar ‘schlamm’ om te stoken – nog voor het ontbijt, want de geestelijke spijzen hadden voorrang. En toen gebeurde nog alles met tremolo’s; we zaten al te rillen van de kou en dan kregen we daar nog die tremolo’s bovenop). Wij keken daar enigszins schaapachtig naar op. Maar ik ben later erg blij geweest dat ik aan de navolging van die heilige knapen niet te zwaar heb getild. Ik heb later ontdekt dat de oudste van die drie maar vierentwintig jaar geworden is. Zenboeddhisten zouden zeggen: dood van frustratie, dat zijn ze. Want hun grondstelling luidt: volmaaktheid zonder een beetje onvolmaaktheid, orde zonder een beetje wanorde, schoonheid zonder een beetje lelijkheid, heldhaftigheid zonder een beetje lafheid... Dat is allemaal niet voor de mensen. In een van hun moderne geschriften las ik hiervan een prachtige illustratie. Jullie weten allen wat een thermostaat is: je zet dat ding op twintig graden, en de brander gaat aan de slag. Als de temperatuur gestegen is tot 22 graden krijgt de brander van de thermostaat het bevel dat hij moet stoppen. De temperatuur begint te dalen tot 18 en dan wordt de brander weer op gang gezet. Ik, die altijd alles volmaakt wil, vind dat maar een flauw systeem. Ik bouw een scherpere thermostaat, een die werkt tussen 19 en 21 graden. Nu moet je niet bijzonder veel technisch vernuft hebben om te begrijpen dat de brander thans een onrustig bestaan tegemoet gaat; amper aangeslagen moet hij al uitslaan, amper uit weer aan. Ik ben nu nog niet tevreden, want volmaaktheid is mijn enig levensdoel: ik wil dat de temperatuur exact op 20 graden blijft. Maar nu zijn de twee grenzen van aan en uit samen gekomen, en nu moet de brander terzelfder tijd aan- en uitslaan. De sukkel weet niet meer wat-ie moet doen, hij begint te vibreren en gaat kapot. Laten we dat nu eens toepassen op een volmaakte huisvrouw. Moeder heeft vader de deur uit gekregen en nu zal ze het huis in een staat van volmaaktheid brengen. Ze heeft haar doel bereikt, en laat zich met een diepe zucht in haar diepste zetel glijden om even te genieten van die volmaaktheid. Ze zit nog maar pas neer... Wat ziet ze daar? Op tafel staat nog een glas dat ze vergeten is. O wanorde in huis! Ze veert onmiddellijk recht, grijpt dat weerbarstige glas vast, gaat dat stuk ellende omspoelen, afdrogen en opbergen: de volmaakte orde is hersteld. Moeder glijdt met een tweede zucht de zetel in. Wat ziet ze daar

nu? Er ligt een krant onder de kast. De zetel werkt gelijk een schietstoel, en de krant wordt opgeborgen waar ie wezen moet. Derde zucht, de zetel in. Wat ontwaart ze ginds? Twee vuile voetstappen op de vloer. De zetel uit, de dweil halen... Dit is een moeder waarvan de thermostaat op exact twintig graden staat. En wat zal er met moeder gebeuren? Hetzelfde als met de brander: haar zenuwstelsel zal beginnen te rammelen en gaat eraan kapot. Geloof mij, en ik kan het weten, er zijn meer mensen ten onder gegaan aan de orde dan aan de wanorde. Daarmee weet je meteen waar ik nooit aan ten onder zal gaan. Dit doet me ook nog even denken aan mijn collegetijd. Wij moesten altijd van die stomme opstellen maken, zo van: *veel kleintjes maken een groot* (waarbij ik probeerde te bewijzen dat je er toch verschrikkelijk veel moet hebben), *eerlijk duurt het langst* (en ik bewees dat het vreselijk lang kan duren als je het eerlijk doet). We moesten ook eens een gewrocht plegen over: *orde leidt tot God*. Ik was de grootste sloddervos van het hele bedrijf. En derhalve dacht ik: wat moet ik daar nu over schrijven? Na enig nadenken heb ik mijn pen opgetild en heb het kortste opstel van mijn hele loopbaan geschreven. Het luidde als volgt: 'Indien dit de enige weg is die tot God leidt, dan moet hij mij nooit verwachten.' Punt. Ik heb het katholiek onderwijs nog steeds niet vergeven dat ik dat vijfhonderd keer heb moeten afschrijven.

De denkende duizendpoot

Zenboeddhisten zeggen dat wij veel te veel nadenken. 'Er was eens,' zo vertellen zij, 'een duizendpoot op wandel. Iemand zegt tot die duizendpoot: "Maar hoe kan je dat nu toch, met al die poten en dat allemaal in dat gepaste ritme?" De duizendpoot stopt, kijkt op en zegt: "Daar heb ik mijn ganse leven nog niet over nagedacht. Maar zie, om je een plezier te doen zal ik er eens op letten." Hij zet weer aan en al zijn poten slaan door elkaar. Eigenlijk was zijn verstand tussen zijn poten geslagen. Dit was een spontane, natuurlijke handeling. Hij vraagt naar een rationele verklaring, en het lukt niet meer.'

Twee monniken over goed en kwaad

Hetzelfde geldt voor morele problemen. Wij willen altijd met het verstand uitmaken wat we nog net kunnen meesnappen en waar we van moeten af blijven. We hebben daarvoor een leger moraalfilosofen en moraaltheologen op de been gebracht, die in eeuwig geruzie en gekibbel hun dagen slijten. Als je aan een zenboeddhist vraagt, wat hij denkt over goed en kwaad, dan antwoordt hij: 'Er waren eens' – zo beginnen de meeste van hun antwoorden – 'twee boeddhistische monniken op wandel. Deze monniken hadden de gelofte van het celibaat afgelegd en moesten zich derhalve ver van de vrouwen houden. Ze komen aan de oever van de stroom en daar staat een mooi, jong meisje met haar beste kleed aan. Het meisje vraagt: "Paters, zouden jullie mij niet eens naar de overkant kunnen dragen, want als ik door het water moet lopen, wordt mijn mooi kleed nat en vuil." Een van de paters neemt het mooie kind in zijn armen, waadt ermee door het water, zet het op de andere oever neer... en ze stappen verder. Ze lopen een half uur stilzwijgend naast elkaar. Ineens zegt zijn

ordebroeder: "Ik loop daar nu al een half uur over na te denken, te wikken en te wegen en hoe dieper ik op de zaak inga, hoe meer ik ervan overtuigd geraak dat jij onze heilige regel overtreden hebt. Jij mocht dat meisje niet aanraken." Waarop de andere antwoordde: "Ik, ik heb dat meisje daar een half uur geleden aan de oever van de stroom neergezet. Maar jij, jij loopt er nog mee rond!" En dat is hun hele moraalfilosofie: slecht is alleen wat een kras op je ziel nalaat.'

Een paar simpele slotgedachten

De processierupsen

En daarmee komen we geleidelijk tot het einde van ons verhaal. Mensen vragen mij herhaaldelijk: 'Wat kan je nu met al die oosterse wijsheden aanvangen?' Mijn antwoord verbaast hen enigszins: 'Je kan er alleen iets mee doen als je niet leeft als een processierups.' De grote Franse entomoloog – voor wie dat dier niet kent, dat is een insectenkundige – Fabre heeft in de vorige eeuw eens een fantastische proef gedaan met rupsen. Hij wilde weten of er in een rups enig verstand geïnvesteerd is. Ik heb ook een paar vrienden biologen. Die zijn ook altijd met dat soort knettergekke dingen bezig. Fabre koos dus voor zijn proef de processierupsen. Dat zijn van die beestjes die, als ze op stap gaan, mekaar bij het achterste vasthaken, en aldus processiegewijze over de bomen kruipen. Nu zat Fabre met nummer één te knoeien, uiteraard met de hele trein erachteraan, tot hij hem had waar hij hem hebben wilde, met name tegenover het achterste van de laatste. Toen nummer één plots dat uitnodigend achterste zag opduiken, deed hij wat God in zijn natuur gelegd heeft: hij ging er zich aan vasthaken, en de kring was dicht. Fabre schrijft in zijn lezenswaardig verslag: 'Die stomme beesten hebben 340 toeren rondgekropen, waarschijnlijk denkend: wat bezielt die ellendige nummer één nu toch vandaag; we zijn moe, hoor, en we hebben honger. Maar in blind vertrouwen bleven ze achter nummer één aankruipen die het doel des levens kende. Maar er was geen nummer één. (Ze zijn zelfs niet tot inzicht gekomen dat ze dom deden, ze zijn van uitputting van de boom gevallen).' Is dat ook bij vele mensen niet het geval? Waarom doen ze iets? Wel, hun buurman doet het toch ook; en zijn buur, en zijn buur... Herinner je je nog uit je prille jeugd dat de wereld rond is? Wel, dan komt dat na verloop van tijd weer bij je uit. En wat heb je dan je hele leven lang gedaan: achter je eigen achterste aangekropen. Dit verhaal leert je dat je je moet bevrijden van al die anderen die altijd klaarstaan om te zeggen hoe het moet, en dat je persoonlijk over de dingen moet oordelen. Maar we leven daarvoor in een gevaarlijke tijd: we liggen allemaal als honden aan de kabel, ik bedoel de televisiekabel, waarmee ze onze huizen binnendringen. Ik was eens op een avond de boeken beu – zelfs mij overkomt dat wel eens – en ik ging wandelen. Ik liep langs de huizen. Je weet dat, sinds wij allen mooie meubelen in huis hebben, wij die Hollandse gewoonte overgenomen hebben om de gordijnen niet meer dicht te doen; de voorbijganger mag even meegenieten van het knusse interieur waarin we ons genesteld hebben. Ik wierp dus onbeschaamd – zoals ik van nature ben – overal een blik naar binnen. Weet je dat ik van het ene venstergat in het andere het televisieprogramma kon volgen: ze zaten allemaal naar hetzelfde te kijken. Zoals het een filosoof past, en zeker een dorpsfilosoof, ben ik aan het einde van de straat blijven staan, peinzend: die denken nu allemaal dat ze iets origineels doen, en ze doen allemaal hetzelfde. Die kijkdichtheid is de ondergang van alle personalisme.

L'orient n'existe pas

Een tweede slotgedachte is dat oosterse dingen niet oosters zijn. Het zijn gewoon algemeen menselijke dingen. Wil je een taoïstische zin uit het evangelie? Kijk naar de vogelen des hemels, ze zaaien niet, ze maaien niet... en wij maar denken: lees eens wat rapper, want ik moet nog zoveel zaaien en maaien. Wil je een boeddhistische zin? Zalig de armen van geest. Armen van geest zijn natuurlijk niet de dommeriken – dit zou wel een makkelijke weg zijn naar de zaligheid – maar zijn degenen die in hun religieuze praxis hun geest weten leeg te maken van hun kleine egocentrische verlangens. Als je een tempel binnengaat, mag je gerust je verstand in het portaal achterlaten – uiteraard hopen dat niet iemand anders, die een voordelige ruil kan doen, ermee vandoor gaat.

Mir ist Alles Wunder

Het belangrijkste zinnetje dat ik in mijn leven heb gelezen, vond ik bij Spranger: *mir ist Alles Wunder*. Wij stellen ons zo gemakkelijk voor dat we alles met dat kleine verstand kunnen begrijpen, maar ik vind het veel zinvoller te aanvaarden dat ik thuis ben in dit grote Geheim. Het Oosten heeft daarvoor altijd meer gevoel gehad dan die eeuwig redenerende westerlingen.

Ex oriente lux?

Laatste vraag: *ex oriente lux?* Komt het licht nu uit het Oosten? Met het beetje gezag dat ik in deze materie meen te hebben, zeg ik vlakaf: daar moet je geen barst van geloven. Honger, ellende, armoede, ziekten, fatalisme en heilige koeien... Is dat het licht? Jamaar, hoor ik je zeggen, het is nu ook niet dat waar we smachtend naar uitkijken. Ik weet het. Jullie staan naar de oosterkimme te staren tot de morgenzon opkomt, die alle nevelen der vertwijfeling uit je ziel zal verdrijven. Maar, in alle eerlijkheid, deze gedachte past in Siddharta van Hermann Hesse, maar in de werkelijkheid moet je nooit het licht uit het Oosten verwachten, wel een paar lichtstralen die, als ze op dode stenen en keien vallen die in de bedding van onze beschaving liggen, deze misschien weer kunnen doen oplichten als edelstenen. Dit is stellig het geval met ons armzalig concept natuur, dit is misschien ook het geval met de religie die zich thans in een crisis bevindt. En mocht ik, met dit verhaal over het Oosten alleen maar bereikt hebben dat er een bescheiden lichtstraal in je hart gevallen is, dan heb ik dit boekje niet voor niets geschreven.

Tsjwang-tse zei: 'Om een vis te vangen, heb je een fuik nodig. Als je de vis gevangen hebt, vergeet dan de fuik. Om een haas te vangen, heb je een strik nodig. Als je de haas gevangen hebt, vergeet dan de strik. Om gedachten te vangen, hadden we woorden nodig. Als je mijn gedachten hebt gevangen, vergeet dan mijn woorden.'

Kaft:

Een glimlach uit het Oosten

Ulrich Libbrecht, eminent sinoloog en kenner van de oosterse filosofie, heeft ons vertrouwd gemaakt met het Aziatisch gedachtegoed. Overal gaf hij lessen en lezingen. *Een glimlach uit het Oosten* is de neerslag van die honderden voordrachten: een vlot leesbare introductie voor wie nog niet vertrouwd is met Zen en Tao, met boeddhisme en yoga. Libbrecht ontpopt zich als een uitstekend causeur, die zich ver houdt van dorre theorieën.

Wat hebben filosofie en oorbellen gemeen? Zitten uilen in de yin- of de yangfase? En kan je op een receptie het Grote Mysterie horen? Libbrecht staft zijn boeiende uiteenzetting met tientallen praktische voorbeelden. Even lichtvoetig komt hij tot belangrijke inzichten in het Chinese natuur-denken. *Een glimlach uit het Oosten* doorprijkt het eurocentrisme, maar neemt in een adem ook de mythe van de oosterse wijze op de korrel.

ULRICH LIBBRECHT (Avelgem, 1928) is professor emeritus van de K.U. Leuven, departement sinologie. In 1989 stichtte hij in Antwerpen de School voor Comparatieve Filosofie. Bij Davidsfonds publiceerde hij ondermeer *Oosterse filosofie. Een inleiding, Geen muren rond culturen* en *In arren moede. Over teveel en tekort*.

Prikkelende kennismaking met Oosterse filosofie